

Štouračová, Jiřina

České archivnictví a archivy

In: Štouračová, Jiřina. *Archivnictví*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, pp. 29-68

ISBN 978-80-210-6511-6; ISBN 978-80-210-6514-7 (online : Mobipocket)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/128580>

Access Date: 21. 03. 2025

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

2. ČESKÉ ARCHIVNICTVÍ A ARCHIVY

2.1 Český korunní archiv

Na prapůvodní místo uložení českého korunního archivu se názory badatelů různí. Mnozí se domnívají, že bylo za panování knížete a krále Vratislava II. (1061–1092) na Vyšehradě. Zde Vratislav zřídil kapitolu, která měla být protiváhou pražského biskupa Jaromíra, Vratislavova bratra. Se vznikem kapituly, jak se domnívá Theodor Thaulow z Rosenthalu, souvisí i vznik panovnické kanceláře a jmenování kancléře, kterým byl i v dobách budoucích vyšehradský probošt. V domnělých originálech Vratislavovy listiny pro klášter hradištský a opatovický, také pro kostel vyšehradský a boleslavský svědčí o existenci kanceláře vybavené pečetním typářem. Za konkrétní místo uložení je považována „camera ducis“, kde byly archiválie uloženy spolu s pokladem. Zde byly pravděpodobně ukládány i písemnosti došlé např. z papežské kanceláře, které se ovšem nedochovaly. Situaci na Vratislavově dvoře musíme považovat za mimořádnou a výjimečnou, protože dalších zhruba 70 let prameny o kanceláři i archivu mlčí.

Josef Emler datuje kancelář českých knížat až do doby panování Vladislava II. (1140–1172). Za jeho panování se dvůr přesouvá na Hradčany. Přímý doklad o uložení královského pokladu, a tedy i archivu, na Pražském hradě v katedrále sv. Víta máme k roku 1279, kdy byl v sakristii pražského dómu vyloupen braniborskými rytíři. Místem uložení byla sakristie při severní postranní lodi, poblíž svatovítského chóru. Spolu s korunním archivem zde byl uložen i archiv metropolitní kapituly, o čemž svědčí dochování některých listin Přemysla Otakara I. a Přemysla Otakara II. v archivu metropolitní kapituly, uváděných v inventáři listin pražské metropolitní kapituly z roku 1551.

Summa cancelariae dochovala formulář listiny, jíž Karel IV. zřizuje archiv české koruny, ustanovuje archiváře a uděluje mu instrukce, jak archiv spravovat, vést kopiáře a archiválie třídit. Přesné datum tohoto ustanovení neznáme, přesto poznámky na plikách a dorsech listin svědčí o zavedení archivního pořádku kolem poloviny 14. století. Kromě poznámek o archivním uspořádání nelzáme na plíce několika listin poznámku „Registrata per Ulricum“. Tímto prvním archivářem byl zřejmě známý úředník kanceláře Karla IV. Ulricus Schoff, z rodiny slezských Schaffgotschů.

Z doby panování Karla IV. je v archivu doloženo uchování řady listin vydaných králem, případně moravským markrabětem, na adresu stavů. Tento jev lze vysvětlit tím, že většina šlechticů neměla ještě rozvinuté archivy a svěřila své písemnosti nejvýznamnější instituci v zemi.

Kopíře českého korunního archivu z doby Karla IV. umožnily již v 17. a 18. století vydání řady listin z korunního archivu tiskem. Dochované rukopisy svědčí o dvou typech kopířů – větším asi 400 listin, menším zhruba s 60 listinami. Nejcennějším dochováním je zřejmě rukopis Lobkovického archivu a knihovny v Roudnici, který původně patřil Volfovi Beřkovskému ze Šebířova (1594).

Válečné události měly za následek stěhování korunního archivu. První stěhování probíhalo za husitských válek. V roce 1422 je archiv zmiňován na Křivoklátě, odkud byl přestěhován do Plzně, poté do Vídně, kde byl uložen v archivu rakouských vévodů. Odtud jej v roce 1436 přivezl císařův kancléř Kašpar Šlik do Jihlavy, následně pak archiv putoval na Karlštejn. První inventář českého korunního archivu uloženého na Karlštejně je hned z následujícího roku 1437, je psán latinsky a vnitřní třídění písemností je chronologické a věcné.

Pro napětí v zemi, vyvolané vladislavským zřízením (1500) a protesty městského svazu, vytvořili páni a rytíři na sněmu konaném o svátku sv. Jeronýma komisi, která měla přehlédnout a sepsat všechna zemská privilegia uložená na Karlštejně. Zasedali v ní Vilém z Pernštejna – nejvyšší hofmistr, Půta Švihovský z Riesenburka – nejvyšší zemský sudí, Jan ze Šelenberka – nejvyšší kancléř. Soupis měl dva hlavní praktické důvody, jednak zjistit práva v českých lénech v Německu, kvůli obnovení manského slibu, a jednak hledání právní opory ve sporech šlechty a měst. Sepsáním privilegií byl pověřen Matouš z Chlumčan, který inventář dohotovil v roce 1510 a dal mu název *Registrum desíti truhlic*, podle vnitřního uspořádání. Sám jej nazýval „registrem menším“, z čehož vyplývá i existence „většího registra“, které není blíže známo. Matouš z Chlumčan uspořádal privilegia na základě teritoriálních a věcných.

Potřeba peněz na vedení války s Turky si vyžádala opětovnou rozsáhlou inventarizaci korunního archivu v roce 1598. Byla ustavena komise o sedmi pánech a sedmi rytířích, členy komise byli také dva karlštejnští purkrabí a pražský arcibiskup. Předpokládá se, že na inventáři, který pro tentokrát dělil privilegia do čtrnácti skupin – truhlic, se podílel mimo jiné i rožmberský archivář Václav Břežan, kterého s sebou vzal Petr Vok, jeden z členů komise.

V roce 1611 při vpádu Pasovských byl korunní archiv převezen z Karlštejna na Pražský hrad, po jejich odtazení se archiv na Karlštejn vrátil, ale již jen na krátkou dobu. V roce 1619 je archiv z příkazu direktorů opět stěhován na Pražský hrad do sklepení nad Svatováclavskou kaplí. Ferdinand II. zrušil v roce 1622 úřad Karlštejnech purkrabí

a v roce 1626 Karlštejn zastavil. V této době ztrácí svůj vliv na korunní archiv čeští stavové a ten se dostává do výhradní moci panovníka.

Počátkem 18. století se o korunní archiv velmi zasloužil Josef Löw z Erlsfeldu, úředník podkomořského úřadu, syn proslulého pražského lékaře a profesora na lékařské fakultě pražské university Jana Františka Löwa z Erlsfeldu. Byl pověřen dohledáním písemností, které by vyjasnily vztah hornofalckých oblastí a české koruny. Při práci v korunním archivu shledal Josef Löw, že archiv je ve velmi špatném stavu, že je porušeno pořádkání, písemnosti jsou přeházeny a že jsou velmi špatné i podmínky uložení. Ve sklepení je vlhko, archiválie jsou plné plísní. Předložil tedy Karlu VI návrh na nové uspořádání archiválií a žádost o přestěhování archivu do vhodnějších prostor nebo úpravy klenuté místnosti nad svatováclavskou kaplí, aby archiválie nebyly poškozovány vlhkem. Na návrh komise vedené hradním stavitelem Kryštofem Dienzenhoferem, byly v roce 1715 provedeny úspěšné stavební úpravy, které zabezpečily vhodné prostředí pro uložení archiválií.

Součástí návrhů Josefa Löwa byla i úvaha a snaha o rekonstrukci všech listinných fondů českého korunního archivu. Žádal tedy povolení vstupu do řady českých archivů, kde předpokládal písemnosti vztahující se ke korunnímu archivu. V roce 1711 vydalo pražské místodržitelství pokyn, aby mu byly otevřeny veřejné archivy, např. archiv vyšehradské kapituly, pražské metropolitní kapituly, archiv třeboňský, archiv Starého města Pražského a další, aby v nich mohl dohledat písemnosti týkající se českých lén. Jím započatý soupis byl dokončen v roce 1719.

Josef Löw z Erlsfeldu přišel ještě s jedním pozoruhodným návrhem. Chtěl totiž, poté co se rekonstruuje fond českého korunního archivu, pořídit opisy všech písemností a tyto opisy uložit v archivu české dvorské kanceláře ve Vídni. Za jeho života (umírá 13. 11. 1716 na neštovice) k uskutečnění jeho plánu nedošlo, ale velké přesuny archiválií na sebe nenechaly dlouho čekat.

Centralizace státní správy si vyžádala i centralizaci archivní. Marie Terezie pověřila **Theodora Antonína Taulowa z Rosenthalu**, archivního úředníka České dvorské kanceláře, vybudováním ústředního archivu dědičných habsburských zemí. Rosenthal se svého úkolu velmi iniciativně ujal. Dekret Direktoria in publicis et in cameralibus ze 13. září 1749 Rosenthalovi určoval, aby nejdříve prohlédl Archiv české koruny a z něho vybrané písemnosti pro centrální archiv ve Vídni rozdělil do tří skupin. První skupinu měly tvořit listiny týkající se Habsburků, druhou – listiny týkající se království a koruny české, a třetí – listiny vydané stavům. Listiny první a druhé skupiny měl vzít do Vídně v originálech, v Praze zanechat opisy, u listin skupiny třetí měly být do Vídně vzaty opisy, originály ponechány v Praze. 12. února 1750 čeští stavové ochotně archiv Rosenthalovi otevřeli. Východiskem pro výběr písemností se stal inventář z roku 1719. U zemských desek bylo v roce 1773 nalezeno asi 400 listin patřících ke korunnímu archivu, Marie

Terezie reskriptem z ledna 1774 žádala jejich předání České dvorské kanceláři do Vídně. Poté, co Rosenthal ukončil výběr písemností v Praze, pokračoval v Innsbrucku, Grazu i jinde, jen maďarští stavové své archivy bránili a neotevřeli je.

Pražské písemnosti nesoustředil Rosenthal pouze do Haus-, Hof- und Staatsarchivu, ale přidělil je i několika ústředním úřadům. V Haus-, Hof- und Staatsarchivu vytvořil České oddělení listin. V něm byl počátkem 19. století pořízen soupis – *České archivní repertorium* 1157–1781 (rep. XII A), který byl používán do počátku 20. století.

Centralizace písemností do Haus-, Hof- und Staatsarchivu pokračovala za jeho významného ředitele Josefa Hormayera. Ten dosáhl toho, že císař František I. patentem z 5. května 1811 žádá státní archivy a knihovny celé monarchie, aby do Haus-, Hof- und Staatsarchivu odevzdaly všechny listiny, které drží. Tak byly do Vídně staženy listiny klášterů zrušených Josefem II., které byly do té doby soustředěny, pro naše země, v universitní knihovně pražské. Knihovník pražské universitní knihovny Dr. František Posselt se velmi zdráhal listiny zrušených klášterů vydat a navrhoval zřídit v Praze národní či provinciální archiv a do něj shromáždit všechny písemnosti vztahující se k českým dějinám, ale písemnosti neubráníl. Do Vídně bylo převezeno 774 listin, jejichž vydavateli byli čeští králové, němečtí císařové, papežové a příjemci kláštery. Listiny zrušených klášterů tvořily v Haus-, Hof- und Staatsarchivu vlastní skupinu se zvláštními repertáři.¹⁰

Spojená česko-rakouská dvorská kancelář nařídila v roce 1802 provést novou inventarizaci listin korunního archivu českého, tedy onoho zlomku listin, které zůstaly v Praze. Revizi a inventarizaci listin prováděla komise zemského výboru. Listiny byly ze sklepení svatováclavské kaple, kde opět trpěly vlhkem, přeneseny do tzv. zelené světnice na Pražském hradě. Inventarizace byla dokončena v roce 1804, inventář navázal na předchozí z roku 1719 a listiny byly vráceny na původní místo.

Aby se zabránilo zničení listin svatováclavského archivu silným vlhkem, byly v roce 1838 přeneseny do stavovské zasedací síně, kde je stavovský registrátor Petr Vincenc Erben konzervoval a stavovský zemský historiograf František Palacký znovu inventarizoval. Seřadil za sebou chronologicky všechny originály a opisy listin veřejných a druhou řadu listin soukromých. Každá listina dostala číslo inventární a číslo reposiční. Uspořádaný svatováclavský archiv byl pak přenesen do místnosti, kde byly dříve chovány zemské desky a péčí o něj byl pověřen stavovský registrátor Petr Vincenc Erben. Když odešel do výslužby, získal František Palacký zemský výbor pro myšlenku jmenování zemského archiváře, kterým se stal v roce 1862 Antonín Gindely.

Zemský výbor ve svých zprávách v letech 1863 a 1864 žádal zemský sněm o převedení svatováclavského archivu do nově zřízeného Českého zemského archivu a také o navrá-

¹⁰ Repertorium XIII – arch. Pomůcka č. 393, Repertorium XIII. Arch. Pomůcka 394.

cení listin Českého korunního archivu z Vídně. Jednání s vládou se protahovalo, v roce 1884 měla speciální komise svatováclavský archiv prohlédnout. Členem komise byl také profesor rakouských dějin na Karlo-Ferdinandově universitě v Praze Václav Vladivoj Tomek. Ten ve svém dobrozdání sdělil, že se jedná pouze o listiny historické ceny, nikoli takové, které by se svým významem týkaly současných zájmů státní správy. Na základě práce komise císař František Josef I. schválil 15. 7. 1884 předání svatováclavského archivu zemskému zastupitelstvu českého království. A to za podmínek sjednaných pražským místodržitelstvím. Jednou z podmínek bylo speciální uložení svatováclavského archivu. Archiv byl uložen do Národního muzea.

Teprve rok 1918 přinesl i návrat písemností českého korunního archivu z Vídně. Archivní úmluva mezi Rakouskou a Československou republikou byla uzavřena 18. května 1920. 21. prosince 1920 přivezl zvláštní vlak z Vídně na Denisovo nádraží 14 tresorů listin nejen z českého korunního archivu, ale i dalších fondů.

2.2 Archiv českého státu

Husitské války přerušily vývoj královské kanceláře, ústředního orgánu správy státu. Po své korunovaci českým králem v roce 1453 utváří Ladislav Pohrobek nově svoji českou kancelář. Kancléřem se v souladu s tradicí stal vyšehradský probošt **Jan z Rabštejna**. Za Ladislavových nástupců se vedení kanceláře laicizuje, postupně stále více se odcizuje vlivu panovníka a dostává se do rukou stavů. Velký podíl na tomto jevu, že královská kancelář se stává úřadem zemským, mělo její rozdělení na část pražskou a budínskou, a s tím souvisejícími rozpory mezi králem Vladislavem Jagelonským a kancléřem **Albrechtem z Kolovrat**. Kromě toho, že se česká kancelář stává úřadem zemským, mění se také struktura jí vyhotovovaných písemností. Již v tomto období dochází k postupnému zlistiňování celého procesu právního jednání a vytváření aktů. Bitva u Moháče 1526 znamená zánik jagellonské kanceláře a ve svém důsledku i ztrátu jí vyhotovovaných písemností i pomůcek. Téměř beze stopy zmizela jak část budínská, tak část pražská. Nepatrné zbytky se podařilo nalézt Rudolfovi II., když jej o to a o odeslání do Vídně, žádal v roce 1576 jeho otec Maximilián II.

Česká kancelář krále Ferdinanda I. má již zcela novou tvář. Její registraturu a posléze i archiv musíme již označit za instituce novověké. Kancelář již není pouhým místem sloužícím k vyhotovení písemností, ale stává se úřadem, kde se jednotlivé záležitosti projednávají, rozhodují a odborným způsobem vyřizují.

Nová česká kancelář nenávazala na činnost předešlých panovnických kanceláří, vytvořila vlastní registraturu a posléze i archiv. Listinný korunní archiv nebyl doplňován novými písemnostmi z činnosti ústředních úřadů, a tak ve svém vývoji ustrnul. Archiv nové české kanceláře se tedy stal základem archivu českého státu. K fondům české kanceláře byly připojovány písemné fondy dalších ústředních úřadů, např. české komory a také nástupnických institucí české kanceláře. Podle nich také nazýváme jednotlivá období vývoje českého státního archivu:

- období české kanceláře 1526–1621
- období starého českého místodržitelství 1621–1749
- období českého gubernia 1749–1849
- období nového českého místodržitelství 1850–1918

Období české kanceláře 1526–1621

Čeští stavové při zvolení Ferdinanda I. vložili do zemských desek snešení, že všechny listiny a listy pro české země musí vzejít z české kanceláře a musí být spolupodepsány nejvyšším českým kancléřem, tím byla pravomoc krále omezena. Ve Vídni české záležitosti vyřizoval český sekretář, v počátcích podřízený rakouskému dvorskému kancléři. Z toho plynulo nebezpečí, proto úsilím nejvyššího kancléře **Adama z Hradce** byla česká expozitura ve Vídni vymaněna z dvorského vlivu a roku 1533 byla přímo podřízena české kanceláři v Praze.

K posílení svého vlivu tedy Ferdinand I. zřídil českou komoru, jako instituci zeměpanskou, bez vlivu stavů. Česká komora byla vyňata z pravomoci české kanceláře a byla podřízena jen dvorské komoře ve Vídni.

Vliv a význam české kanceláře stále vzrůstal obzvláště po roce 1584, kdy se dvůr přestěhoval do Prahy. Zde se ustálil název Česká dvorská kancelář. Zastínila částečně i ostatní úřady, od této doby totiž částečně vyřizovala i soudní agendu. Obyvatelé se obraceli na panovníka se supplikami. Nejdříve tyto suppliky řešil král s královskou radou, posléze pro jejich velké množství i kancelář. Úřadovala stále, zatímco soudy zasedaly v určitých intervalech.

Její hlavní poslání spočívalo v následujících úkolech. Za prvé byla česká kancelář kanceláří českého krále, jemuž vyhotovovala korespondenci. Za druhé byla výkonným orgánem královské rady, která vlastně byla královským poradním sborem složeným z nejvyšších úředníků a soudců. Podobně jako instituce nejvyššího kancléře byla podvojného charakteru, byla státní radou v oboru královských práv a zemskou radou v oboru stavovských práv. Za třetí byla česká kancelář orgánem zemského sněmu, jemuž vyřizovala jeho agendu. Za čtvrté v době nepřítomnosti krále byla kanceláří místodržitelství.

Nejvyšší kancléř byl jmenován doživotně králem po dohodě se stavy. Přísluhou byl zavázán králi i stavům. Formálně byl mezi královskými úředníky jmenován na šestém místě, ve skutečnosti, protože byl prostředníkem mezi královskou radou a králem a měl v rukou výkonnou moc, byl fakticky prvním ministrem českého státu. Česká kancelář tedy byla skutečným správním centrem celého českého státu, její působnost se vztahovala na všechny země Koruny české i zahraniční léna. Měla dvě samostatná oddělení, českou a německou expedici. V čele expedice stáli sekretáři – český a německý, byli podřízeni kancléři a místokancléři. Obě expedice pracovaly na sobě nezávisle a odděleně vedly i své registratury. Registratura České dvorské kanceláře se nezachovala ve své původní podobě, je dobře známo, jak vypadala, když byla ještě živým organismem.

V roce 1541 zachvátil pražský hrad velký požár, při němž byly zničeny zemské desky a některé písemnosti české komory. Prostory České dvorské kanceláře zachváceny nebyly, takže ke zničení písemností kanceláře nedošlo.

Není možné přesně zjistit, kdy v České dvorské kanceláři došlo k oddělení staré registratury od běžné. Poprvé je existence staré registratury doložena roku 1567, kdy byla v truhlách uložena ve sklepní místnosti pod tzv. zelenou světnicí – tj. pod místností komorního soudu. Zde byly ukládány i písemnosti české komory a došlo k pomíchání písemností. Již císař Maximilián II. požadoval v roce 1567 otevření truhlic a rozřídění písemností obou institucí. Císař i kancelář na uspořádání značně naléhali. Pořádáním byl pověřen koncipista kanceláře Šebestián Heugel. V roce 1583 panovník znovu žádal utřídění a rozdělení písemností české komory a české kanceláře. Roku 1603 se dohodli nejvyšší kancléř a prezident české komory, aby spisy uložené pod zeleným pokojem byly prohlédnuty úředníky kanceláře a komory a byly odděleny. Dekret ze 14. února 1612 nejvyšším zemským úředníkům nařizoval, aby daly sklepení pod zelenou světnicí otevřít a písemnosti zaevidovat. Dekret stanovil přesně pracovníky, kteří rozdělení a soupis mají provést. Byly svěřeny vysoce kvalifikovaným osobám apelačním a lenním radům Kauferovi, Eysenovi a Václavu Trostovi z Tiefenthalu. Václav Trost byl zkušeným úředníkem, který až do roku 1602 působil v české dvorské kanceláři jako registrátor a expeditor německé expedice, poté byl sekretářem české komory. K pořádání byly písemnosti přeneseny ze sklepení pod zelenou světnicí do Rožmberského domu, ale v následujících letech se musely stále stěhovat, protože přes veškeré urgencye Václava Trosta na adresu nejvyššího kancléře Zdeňka Vojtěcha z Lobkovic o nové prostory, nebylo dlouho nalezeno místo pro trvalé uložení.

Česká komora

Český státní archiv tvořily i písemnosti České komory. Existovala-li registratura české komory před rokem 1527, nemáme doloženo, nedochovala se. V roce 1527 zřizuje Ferdinand I. českou komoru nově jako výhradně zeměpanskou instituci. Tvořila ji pěti-

členná rada v čele s nejstarším radou. V roce 1548 je do čela komorní kanceláře postaven president a kancelář i registratura je rozdělena na českou a německou expedici, v jejímž čele stáli český a německý sekretář. Spisy byly po zapsání do protokolů a register ukládány do měsíčních fascikulů.

Požárem pražského hradu v roce 1541 byla registratura české komory zničena. Komora se snažila ztrátu nahradit pořizováním opisů. Zprávy o inventarizaci komorního archivu máme z roku 1563 a 1571, kdy byl proveden soupis písemností obou expedic. Pořádacími pracemi po roce 1603 byli za komoru pověřeni sekretář Jan Bamó a registrátor Jakub Burwegkl. K pořádacím pracím byly písemnosti přeneseny ze sklepení pod zelenou světnicí do místnosti nad Vladislavským sálem. Místo uložení registratury před Bílou horou a po ní neznáme.

Období starého českého místodržitelství (1621–1749)

Bílou horou končí v dějinách archivu období české kanceláře a začíná období, které lze charakterizovat jako období starého českého místodržitelství. Císař Matyáš sídlil od 1612 většinou ve Vídni a tam byl i nejvyšší český kancléř. Rokem 1620 byla Vídeň jako sídlo císaře legalizována a na počátku dvacátých let se do Vídně natrvalo přestěhovala i česká dvorská kancelář. Všechny změny byly dány Obnoveným zřízením zemským z roku 1627. Kancelář vzala s sebou do Vídně jen mladší živé spisy, které potřebovala k práci. „Stará registratura“ písemnosti, které zůstaly v Praze, se staly základem archivu nového úřadu – českého místodržitelství.

Obnovené zřízení zemské učinilo z české dvorské kanceláře výhradně královský orgán – stavovský vliv v ní byl velice omezen. Český kancléř zůstal nadále jedním z nejvyšších zemských úředníků, ale nebyl již odpovědný českým stavům, přísahou byl zavázán pouze králi. Obnovené zřízení zemské dávalo kanceláři právo vést procesy a právo revize rozsudků všech soudů, a to i soudů zemských, od nichž nebylo do té doby odvolání možné. Dokonce bylo ustanoveno, že od apelačního soudu je možno odvolat se pouze ke kanceláři. Pro vyřizování soudní agendy byl u kanceláře zřízen soudní senát. Česká dvorská kancelář byla nadále rozdělena podle jazykového hlediska na českou a německou expedici, ale německé úřadování silně vzrostlo. Pro politicko-administrativní správu byl v roce 1719 zřízen, vedle již existujícího soudního, také politický senát. Tento stav trval až do roku 1749, kdy provedla Marie Terezie reformu správy. K 1. květnu 1749 zrušila českou dvorskou a rakouskou dvorskou kancelář a vytvořila **direktorium in publicis et cameralibus** pro správu politickou a komorní a nejvyšší soudní úřad pro správu justiční.

Po Bílé hoře už nebyla v kanceláři vedena registra. O tom, že tato pomůcka přece jen chyběla, svědčí to, že ve dvacátých letech 19. století byla dodatečně pořízena pro majestáta, tj. privilegia všeho druhu.

Při české dvorské kanceláři bylo zřízeno místo českého státního archiváře, vznikl tedy český státní archiv. Přesné datum ustanovení českého státního archiváře neznáme.¹¹ Při zrušení české dvorské kanceláře zaniklo i místo archiváře a posléze postihla český státní archiv ve Vídni katastrofa. Archiv přešel do správy direktoria a jeho president hrabě Haugwitz poručil část písemností spálit, aby tak byl vytvořen prostor pro nové úřední spisy. Za vlády Josefa II. pak byl zbytek archivu skartován takovým způsobem, že skartovaný materiál představoval téměř 90%. Zachovaly se pouze spisy oddělení lenního, hraničního a privilegií, z ostatních trosky.

Česká komora byla jednou z institucí, jíž se pobělohorský převrat a pád stavovské moci vůbec nedotkly. Pochopitelně, jako zeměpanský úřad pracovala zcela v intencích císaře.

Prvním místodržícím po roce 1620 byl Karel z Lichtenštejna. Když byly po roce 1623 obnoveny zemské úřady a soudy, nejvyšší zemští úředníci tvořili místodržitelskou radu po boku Lichtenštejnově a při ní vznikla vlastní kancelář. Ta se podobala české dvorské kanceláři, převzala do svých služeb část jejich zaměstnanců, převzala i způsob práce i úřadovny. Po Lichtenštejnově smrti v roce 1627 byla správa země trvale svěřena nejvyšším úředníkům zemským, místodržitelství se stalo stálou institucí a až do roku 1749 byla zemskou vládou v pravém slova smyslu.

Místodržitelství mělo tři odbory – expedice: českou, německou a vojenskou, k nim v roce 1714 přibyla čtvrtá – expedice in Diaetalibus et publicis, která vyřizovala nejdůležitější záležitosti veřejné správy. V čele každé expedice stál sekretář, kterému byl podřízen ostatní personál. Každá expedice pracovala zcela samostatně, měla svou kancelář, protokol, expedici a registraturu. Došlé spisy presentoval nejvyšší purkrabí a předal je protokolistovi, který je přidělil podle příslušnosti jednotlivým expedicím. Sekretáři je přinášeli na zasedání rady, kde o nich referovali a potom ručili za jejich vyřízení. Místodržitelství mělo velmi rozsáhlé kompetence, vyřizovalo agendu politicko-správní a soudní, řídilo činnost krajských hejtmanů a hejtmanů pražských měst, kteří byli jeho podřízenou a výkonnou instancí. Místodržitelství bylo podřízeno dvorské kanceláři, ale jeho správní vliv byl veliký, protože mělo samo výkonnou moc, a také dvorské úřady i panovník rozhodovali o českých věcech převážně na základě jeho dobrých zdání a návrhů. Při místodržitelství byly ustavovány komise, jednak stále a jednak příležitostné.

V roce 1745 po zrušení české komory byla její agenda přenesena na místodržitelství. Ta jí byla ale záhy zase odňata a převedena v roce 1748 zřízenému novému zeměpanskému úřadu – **královské deputaci**, které bylo místodržitelství postaveno na roveň. Tím byla pravomoc místodržitelství omezena a dekretem z 1. května bylo místodržitelství

11 Čelakovský se domnívá, že v roce 1721, Koss uvádí existenci českého státního archiváře již kol 1650, k roku 1709 zmiňuje archiváře Jana Antonína z Widmannů, v letech 1736–1738 byl archivářem Rosenthal.

zrušeno zcela, jeho pravomoci přeneseny na deputaci, která byla přejmenována na **královskou representaci a komoru**.

Stará registratura české dvorské kanceláře v Praze byla v letech 1618–1620 v ohnisku událostí, když předbělohorská politická krize vrcholí známou defenestrací. Postižena byla také častým stěhováním, ve snaze ji uchránit před nepřátelskými útoky – víme, že v letech 1631–1632, 1634, 1639, 1649 byla s místodržitelstvím přesunuta do Českých Budějovic. Ke stěhování vedly obavy před švédským pustošením – pražský hrad byl jedním z nejvýznamnějších archivních depotů vůbec. Sotva, kde v Evropě bylo nahromaděno na jednom místě tolik archivů jako zde (korunní archiv, desky zemské, archiv zemského soudu, archiv české kanceláře, české komory, dvorského soudu, komorního soudu, apelačního soudu, hejtmanství německých lén a místodržitelství). Ztráty vznikly hned počátkem války a poté na sklonku, když se dne 26. června 1648 zmocnil Malé Strany a Hradčan generál Königsmack. Písemnosti z archivů systematicky vybíral vojenský prezident Alexandr Erskain. Z jeho válečné kořisti z německých a pražských archivů vznikly dvě sbírky. Jsou uloženy ve státních archivech v Hannoveru a ve Stade. Do Stockholmu se dostala pouze jeho korespondence. Ze všech pražských archivů si Švédové odvezli snad nejvíce z registratury říšské dvorské rady. Po válce pražské archivy žádaly vrácení svých spisů, nejintenzivněji se o restituci starala česká komora, ale přes podporu rakouského dvora se s výjimkou „Nosticových listin“¹² nevrátilo nic.

Po válce měly vedoucí osoby jak české komory, tak místodržitelství zájem na uvedení rozházených registratur do pořádku. Nejdříve byly uspořádány spisy české komory, kde pořádací práce probíhaly v letech 1666–1669. Inventář české expedice, velmi podrobný v dnešním pojetí spíše katalog, vytvořil Daniel Ignác Koch. Německou expedici inventovali registrátor Martin Dreischberger a viceregistrátor Hans Schwarz. Oba inventáře představují důležité archivní dílo.

Staré místodržitelské registratuře nebyla věnována taková péče. Uspořádání místodržícím nabídl německý registrátor Melchior Reitter v roce 1668. O výsledcích pořádání se nedochovaly žádné zprávy. Počátkem 18. století v místodržitelské registratuře vyhledával lenní dokumenty Jan Josef Löw z Erlsfeldu. Při této příležitosti navrhl vytvoření dvojího archivu, totiž archivu originálů umístěných v Praze a archiv opisů při české dvorské kanceláři ve Vídni, kde by sloužily praktické potřebě a pojištění práv pro případnou ztrátu originálů. Tento a ještě další návrhy podal Josef Löw císaři a ten je obratem re-skriptem z 7. října 1712 schválil. Jejich uskutečnění zabránila velká morová epidemie let 1713–1714 a Löwovo úmrtí v roce 1716.

---

12 Jde o písemnosti, které v roce 1690 koupil císařský vyslanec ve Švédsku hrabě Jan Antonín Nostic, které pak byly připojeny ke korunnímu archivu.

Stará registratura zůstávala tedy i nadále ve špatném stavu. Místodržitelská rada rozhodla 2. 7. 1729, aby byla stará registratura uspořádána a schválila návrh německého registrátora **Václava Ignáce Richtera** na uspořádání. Kromě Richtera byli pořádáním pověřeni také registrátor vojenské expedice **Antonín Ferdinand Roskošný** a její viceregistrátor **Josef Michael Hron** a další pracovníci místodržitelské kanceláře. Jejich práce postupovaly na základě plánu předem projednaného a schváleného místodržitelskou radou. Plán si kladl za cíl rekonstrukci původního stavu staré registratury. Na sklonku 40. let 18. století, v prvním desetiletí vlády Marie Terezie naplněného válkami, se místodržitelský archiv nacházel v celkově neutěšeném stavu, takže se zdálo, že veškeré úsilí vynaložené od roku 1729 na jeho uspořádání i finanční náklady byly obětovány nadarmo. Bylo to způsobeno tím, že dílo Richtera a jeho společníků zůstalo nedokončeno, a to ve stadiu, kdy dokončení bylo na dohled a nebylo pokračovatelné.

17. října 1746 podal nejvyšší purkrabí Schaffgotsch nejvyššímu kancléři návrh na reorganizaci místodržitelství a na různé úpravy zasahující do registraturních řádů. Současně navrhoval ustanovení archiváře a dobrým platem, který by pečoval o archiv i registraturu. Marie Terezie vyslovila v následujícím roce souhlas a přála si, aby místodržitelství přijalo registraturní systém české dvorské kanceláře. Zemský výbor navrhl zemskému sněmu, aby bylo zřízeno místo místodržitelského archiváře a aby stavové hradili jeho plat ve výši 1000 zl. ročně. Zemský sněm tyto návrhy na zasedání 12. 10. 1747 přijal a současně od panovnice požadoval souhlas k připojení archivu zrušené české komory k místodržitelskému archivu. Odpověď panovnice neznáme, ale ke spojení obou archivů došlo. Spojením archivů dvou nejdůležitějších správních institucí v zemi byl učiněn první krok k vytvoření ústředního archivu Českého království. 14. srpna 1748 jmenoval nejvyšší kancléř **Harrach** archivářem Jana Josefa **Bugnera**, který působil 26 let u nejvyššího purkrabího Schaffgotsche jako soukromý sekretář.

2.3 Dějiny jednotlivých českých archivů

2.3.1 Guberniální archiv 1763–1849

Guberniální archiv¹³ byl nejstarším, největším a nejbohatším **státním archivem** v zemi. Za jeho počátek můžeme považovat ustanovení **Jana Josefa Bugnera** za „krá-

13 V čele archivu stáli Jan Josef Bugner 1748–1757, Jan Josef Klausner 1757–1772, Augustin Helfert 1772–1774, Jan Fr. Beck 1775–1792, Jan František Čapek 1793–1822, Kajetán Nádherný 1822–1827, Jan Nietsch 1827–1830, Václav Procházka 1831–1833, Jan Walter 1833–1844, Ignác Rath 1845–1858, Josef Nejedlý

lovského archiváře“ v roce 1748. Svou činností navázal na práci královské representace a komory včetně předchůdců (česká dvorská kancelář, kancelář českých místodržících a kancelář české komory). Koncem 19. století převzal do své kompetence i písemnosti justiční správy. Archiv byl umístěn na Pražském hradě. Z rozkazu Josefa II. byl v roce 1784 přestěhován na Malou Stranu do bývalého jezuitského profesního domu („větší zemský dům“) a do krypty sousedícího kostela sv. Mikuláše.

Bugnerovi byl pro práci v archivu dán v roce 1754 **Jan Josef Klauser**, dosavadní koncipista fiskálního úřadu, který se stal prvním organisátorem a pořadatelem guberniálního archivu. Přes přátelství s Rosenthalem, který Klauserovi doporučoval ukládat a pořádat písemnosti podle jejich provenience, vytvořil Klauser umělý fond tzv. *Starou manipulaci*, v níž spolu uspořádal písemnosti české komory a českého místodržitelství z let 1526–1650. Dlouhé působení **Jana Františka Čapka** nepřineslo archivu rozvoj, ale spíše nedůslednost v zakládání vypůjčených spisů, nedostatečné uspořádání po stěhování archivu způsobilo spíše chaotické poměry. Iniciativně se pořádacích prací ujal mladý, činorodý a vzdělaný **Kajetán Nádherný**. Pro pracovníky archivu stanovil přísné požadavky – odborné vědomosti, znalosti PVH, českých a středoevropských dějin i jazyků, lásku k obtížné práci i pevné zdraví. Kajetán Nádherný chtěl archiv organizovat jinak než jeho předchůdci a vymohl si dokonce svolení od zemského presidia ke zrušení Klauserovy manipulace. Naštěstí se k přemanimulování spisů nedostal, protože z archivu v roce 1827 odchází. Zůstal s ním ale až do roku 1854 jako ředitel guberniální registratury v kontaktu. Za jeho nástupců bylo pořádní Staré manipulace dokončeno, byl uspořádán fond tzv. *Staré montanum* (1527–1783) obsahující mincovní a horní spisy, a František Štolba založil *Novou manipulaci* (1650–1707).

Revoluční rok 1848 přinesl archivu dvojí ztrátu. Jednak česky smýšlející zaměstnanci byli propuštěni a archiv byl při novém úřadu českého místodržitelství přičleněn ke správě pomocných úřadů, kde jeho prestiž celkově poklesla a nebylo pochopení pro odborné úkoly archivu. Po Štolbově jmenování ředitelem pomocných úřadů pražského místodržitelství zůstalo místo archiváře neobsazeno. Teprve v roce 1884 vyšel z konkursu na obsazení místa archiváře Karel Köpl z městského archivu v Českých Budějovicích. Počátky jeho práce byly obtížné, pracoval sám pouze s jedním sluhou. Jeho výhodou bylo zastání u místodržitelského presidia i místodržitele samého. Devadesátá léta přinesla rozvoj. Vláda přistoupila na požadavek, aby ve státních archivech byli ustanovováni pouze odborně školení pracovníci, absolventi vysokoškolského studia a studia na Rakouském institutu. V roce 1896 byli do archivu přijati Dr. Ladislav Klicman, Dr. Václav Novotný

1858–1860, František Štolba 1860–1881, Josef Tichý 1881–1884 (prozatímní správce), Karel Köpl 1884–1918, Ladislav Klicman 1918–1934, Jaroslav Prokeš 1934–1945.

(1908 odešel na českou K-FU jako profesor českých dějin) a ještě Josef Bergl a další pracovníci. Köpl byl pracovitý archivář, dobrý znalec fondu archivu, jeho slabostí bylo zatajování některých materiálů před badateli i kolegy. Změnu ve vedení archivu přinesl až vznik samostatného Československa. Na nátlak českých úředníků byl Köpl pensionován a do čela archivu postaven **Dr. Ladislav Klicman**.¹⁴

Dr. Ladislav Klicman nastoupil do Místodržitelského archivu hned v roce 1893. Zemským výborem byl vyslán do Říma, aby zde ve Vatikánském archivu shromáždil materiály pro vydání papežských listin 14. století – listin papeže Klimenta VI. (1342–1352) pro edici *Monumenta Vaticana*.

Úvahy o vytvoření národního archivu se nerealizovaly, po vzniku Československé republiky byl Místodržitelský archiv přejmenován na *Archiv ministerstva vnitra*, do jehož referátu také náležel, ale byl více než pouhým archivem resortním. V Köplově období kladl archiv hlavní důraz své práce na správní záležitosti. Klicmanovi se podařilo rozšířit počet konceptních úředníků archivu ze tří na jedenáct a výrazně také vzrostla vědecká práce archivářů. Na České universitě se pro české dějiny habilitovali Dr. Otakar Odložilík a Dr. Jaroslav Prokeš, na Německé universitě se pro všeobecné středověké dějiny habilitoval Dr. Gustav Pirchan.

Za Dr. Klicmana se pracovníci archivu podíleli na archivní rozluce s Vídní – přebíraly se písemnosti české dvorské kanceláře, řady listin, některé pocházely ze svatováclavského archivu, jiné z klášterů zrušených Josefem II., písemnosti Albrechta z Valdštejna, nobilitační spisy a další.

Byly také postupně přebírány písemnosti domácích institucí – presidiální registry policejního ředitelství, Archiv Tereziánského ústavu šlechticů, v roce 1927 byly převzaty desky zemské, desky dvorské, desky hejtmanství německých lén atp.

V roce 1934 vystřídal ve funkci vedoucího archivu Dr. Klicmana Dr. Jaroslav Prokeš, za nějž se intenzivně pracovalo na soupisech fondů. Dr. Prokeš se také podílel na přípravě archivního zákona. O zájmu o vědeckou činnost svědčí také vydávání *Sborníku archivu ministerstva vnitra*, který přinášel odborné studie opírající se o vlastní fondy, jehož první číslo vyšlo v roce 1926 a jehož vydávání přerušila okupace. Po 2. světové válce již Sborník ve své podobě obnoven nebyl. Nově vytvořená archivní komise začala v roce 1951 vydávat obdobné periodikum pod názvem *Sborník archivních prací*. Garantem vydávání se stal řídicí orgán českého archivnictví – dnes Archivní správa Ministerstva vnitra.

Druhá světová válka nepřinesla archivu vcelku žádné škody. Po válce byl archiv přestěhován do bývalého, pro potřeby archivu upraveného, kláštera na Karmelitánské ulici.

¹⁴ **Ladislav Klicman** se narodil 1867, 1890 absolvoval na Karlově universitě u Emlera a Golla, 1893 s výbornými výsledky absolvoval na Rakouském institutu.

Přistoupilo se k vydávání inventářů tiskem, první svazek tvořil inventář Dr. Pešáka: *Archiválie patrimoniálních a okresních soudů v Čechách*. Spolu s Vojenským historickým ústavem vydával archiv *Prameny k dějinám třicetileté války – regesta fondu militare Archivu ministerstva vnitra*.

V roce 1954 byl Archiv ministerstva vnitra začleněn do nově vytvořeného **Státního ústředního archivu** – dnes Národního archivu.

2.3.2 Zemské archivy

2.3.2.1 Moravský zemský archiv

Počátkem 19. století jsme na Moravě svědky stále většího zájmu o národní práva a dějiny. Moravští stavové dávají podnět k založení zemského muzea (1817), za podpory nejvyššího kancléře Antonína Bedřicha hraběte Mistrovského vyšel v roce 1836 první díl Moravského diplomatáře – *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*, jehož vydavatelem byl **Antonín Boček**. Moravští stavové uvítali toto dílo s povděkem a ze zájmu o pokračování úsilí o rozvoj domácí historické vědy dosáhli toho, že císař Ferdinand I. 16. června 1839 schválil jmenování Antonína Bočka¹⁵ moravským historiografem. Ten měl pokračovat ve vydávání diplomatáře a soustřeďovat další prameny k moravským dějinám, aby tak záhy mohly být dějiny Moravy sepsány.

Jmenováním Antonína Bočka stavovským zemským archivářem dne 3. července 1839 začínají vlastní dějiny Moravského zemského archivu. Podrobnou instrukci pro archiváře vypracovali prelát Cyril Napp. Ve 40. letech podnikl Boček řadu výzkumných cest do moravských měst a městeček, kde shromažďoval materiál a ukládal jej ve stavovské registratuře. Tam také docházely vyžádané zprávy z měst, obcí a far o archiváliích u nich se nacházejících. Sídlem archivu se až do roku 1856 stala dikasteriální budova. Bočkovým pomocníkem při opisování listin byl v roce 1841 jmenován stavovský kancelista **Josef Chytil**.¹⁶ Uprostřed pilné práce, ale Boček 13. ledna 1847 náhle zemřel.

15 **Antonín Boček** se narodil v roce 1802 v Bystřici nad Pernštejnem, studoval na gymnáziu v Těšíně, Znojmě a Brně. Studium práv ve Vídni opustil a rozhodl se pro učitelskou dráhu. V letech 1824–1826 působil jako adjunkt na brněnském gymnáziu, poté působil v rodině hrabat Mistrovských na Dolní Rožince jako vychovatel, v roce 1828 přešel do guberniální registratury, kde znovu po J. P. Cerronim pořádal archivy zrušených klášterů. Zde na něj působili historikové Ř. Volný a Chr. d'Elvert, pod jejichž vlivem začal Boček publikovat historické stati. V roce 1830 přešel do universitní knihovny v Olomouci a 1831 se stal prvním učitelem českého jazyka na stavovské akademii.

16 **Josef Chytil** se narodil 1812 v Kojetíně, studoval v Kroměříži, filosofii v Brně u učitelů Řehoře Volného, Františka Dieba, Matouše Klácela. Krátce pobyl ve Starobrněnském klášteře, 1836 přešel jako praktikant k zemské registratuře, pilně pomáhal Bočkovi a spolu s ním vydal 4. a 5. svazek Moravského diplomatáře. 11. září 1855 mu udělila čestný doktorát universita v Jeně. Zemřel 1861.

Stavové určili za Bočkova pokračovatele **Aloise Vojtěcha Šemberu**,¹⁷ stavovského profesora české řeči, který měl v archivu pracovat vedle své učitelské profese a pomáhat mu měl Josef Chytil. Vzhledem ke své velké společensko-politické angažovanosti nesplnil Šembera žádný ze zadaných úkolů, proto stavové hledali jiné řešení. Na návrh Josefa Cibulky, člena zemského výboru, který měl po Cyrilu Nappovi na starosti referát archivnictví, přijali rozhodnutí, že o archiválii se bude nadále starat Josef Chytil a o ediční a katalogizační práce **Beda Dudík**.¹⁸

Při reorganizaci zemského výboru v roce 1855 byl v zemském výboru pověřen referátem archivnictví **Petr rytíř Chlumecký**. Ve svém návrhu na jednání zemského sněmu 15. října 1855 byl tak přesvědčivý, že jeho návrh zemský výbor schválil a 20. listopadu 1855 je potvrdilo i ministerstvo vnitra. Josef Chytil byl jmenován archivářem, Beda Dudík moravským historiografem a Petr rytíř Chlumecký¹⁹ ředitelem archivu. Chlumecký představil novou koncepci archivu, v níž požadoval úplné oddělení stavovského archivu od běžné registratury a konstituování ho jako samostatného, naprosto nezávislého ústavu zemského výboru, v němž by se shromažďovaly všechny stavovské písemnosti vzniklé před rokem 1800. Za pochopitelné považoval ale ukládání písemností státních úřadů, měst a šlechticů, také klášterní archivy, stará tribunální akta a protokoly. Žádal nové umístění archivu ve vhodnějších a důstojnějších prostorách. Tento elaborát spolu s konkrétní instrukcí o rozdělení a provozu archivu předložil místodržícímu hraběti Leopoldu Lažanskému, ten ji přijal, dal archivu přidělit dvě místnosti v erárním domě č. 164 vedle Veselé brány (dnes Česká 7) a zařídit nutné stavební úpravy v tomto domě. Záhy k nim přibyla ještě místnost další, v níž byly soustřeďovány nové přírůstky archivu. Jako první přibýly archivy zrušených klášterů, jejichž předání schválilo místodržitelství 17. května 1856. Oba archiváři vyjžděli do různých archivů, aby postupně vytvářeli centrální kartotéku všech moravských dokumentů. Chlumecký prováděl výzkum jednak osobně ale i korespondenčně v různých zahraničních archivech (Královec, Koblenec, Trevír, Benát-

17 **Vojtěch Alois Šembera** se narodil 1797 ve Vysokém Mýtě, studoval filosofii v Litomyšli a Praze, právo v Praze, od roku 1830 působil při brněnském magistrátu, od roku 1839 byl profesorem českého jazyka na stavovské akademii v Olomouci, 1847–1849 v MZA, od 1850 profesorem české řeči ve Vídni, kde 1882 umírá.

18 **Beda František Dudík** (1815–1890) studoval filosofii v Brně, 1836 se stal členem benediktinského řádu v klášteře Rajhrad u Brna, 1840 vysvěcen na kněze. Vyučoval klasickou filologii a všeobecné dějiny na lyceu, později gymnáziu v Brně, později na universitě ve Vídni. 1855 byl jmenován moravským historiografem, vykonal řadu cest – do Švédska, italských a německých archivů. Zpracoval dějiny řádu německých rytířů a jeho hlavním dílem jsou *Mährens allgemeine Geschichte* (dovedeny do r. 1350, 12 svazků).

19 **Petr Chlumecký** se narodil 1825 v Terstu, pocházel ze staré české rodiny, studoval na universitě v Olomouci, kde jej Šemberův zápal přivedl ke studiu dějin, cestoval po Evropě, kde studoval umělecké památky, spřátelil se s bratry Grimmy, od roku 1846 byl referentem krajského úřadu, později místodržitelství, od roku 1848 přísedícím zemského výboru a 3. dubna 1848 se stal členem moravského zemského sněmu. V zemské sněmu zasedal i v období po únorové ústavě 1861. Podílel se na edici *Moravských zemských desk*, zemřel v roce 1963.

ky, Hannover, Řím, Norimberk atd.). Chlumecký také dovedl do konce jednání o zakoupení Bočkovy sbírky. Od počátku roku 1856 v archivu vypomáhal Vincenc Chytil.

V roce 1857 zahájil Chlumecký dotazníkovou akci, doprovázenou dobrozdáním obou moravských konsistoří, obracející se na fary a zjišťoval jejich prostřednictvím počet archivů a knihoven na Moravě. Na základě dotazníků zjistil 23 archivů a 27 knihoven klášterních, 837 archivů a 62 knihoven farních, 60 archivů a 64 knihoven šlechtických, 193 archivů vrchnostenských, 488 archivů a 7 knihoven obecních a městských a 8 archivů a 311 knihoven soukromých. Zvětšoval se i počet archivních pracovníků, k Vincenci Chytilovi přibyl Arnošt Novotný a zřízenec František Svobodník. Chlumecký požádal v říjnu 1858 zemský výbor o vytvoření stálé sítě archivních korespondentů, kteří by systematicky sepisovali roztroušené archiválie a napomáhali zakládání obecních kronik a knihoven. Síť korespondentů se podařilo vytvořit, přidali se dva na jeden okres a tuto funkci přejímali faráři, učitelé, lékaři, také sedláci, okresní hejtmani apod. Vedle těchto řádných korespondentů bylo uváděno 20 korespondentů čestných (např. Dr. Josef Beck vrchní státní návladní, Viktor Bezděka – klášterní archivář Želiv, Antonín Gindely – univerzitní profesor, Hermenegild Jireček – profesor, František Sušil – profesor, Christian d'Elvert – vrchní finanční rada ...). Po velkém vzepětí aktivita korespondentů ochabovala. To zřejmě souviselo i s vážným onemocněním Josefa Chytila a jeho úmrtím v únoru 1861. Petr Chlumecký se velmi angažoval v politickém dění, záhy také onemocněl a 29. března 1863 zemřel.

Uvolněné místo Josefa Chytila navrhoval Chlumecký přímo bez konkursu obsadit učitelem starobrněnské reálky Vincencem Brandlem. To zemský výbor odmítl a trval na vypsání konkursu, do nějž se přihlásila řada uchazečů – mezi nimi i Dr. Beda Dudík, Josef Emler, Julius Fejfalík, pracovník dvorské knihovny ve Vídni. Z konkursu nakonec vyšel vítězně **Vincenc Brandl**²⁰ a 2. září 1861 byl jmenován archivářem. Doba v níž začal své působení, nebyla archivu nijak příznivá, archiv se musel stěhovat do vedlejšího domu č. 165 (Česká 9), vedle Brandla zůstali v archivu jen archivní oficiál Gustav Plachký a ingrosista Ondřej Voharek. Po smrti Petra Chlumeckého bylo archivní ředitelství zrušeno a kompetence přeneseny na archiváře a presidiální kancelář zemského výboru. Brandl neměl archivní vzdělání, nepodnikal výzkumné cesty ani do zahraničních ani do našich archivů, nesnažil se přebírat další písemnosti. Od roku 1865 byl jako moravský staroček Brandl zemským poslancem za Nové Město na Moravě, Žďár nad Sázavou, Bystřici nad Pernštejnem a Velkou Bíteš. Kromě této politické aktivity Brandl intenzivně pracoval v Matici moravské, kde se stal záhy předsedou, podílel se na činnosti Čtenář-

20 **Vincenc Brandl** (1834–1901) zastával funkci moravského zemského archiváře v letech 1861–1899. Od roku 1865 byl poslancem moravského zemského sněmu. Podílel se na vydávání moravského diplomatáře (8. – 12. svazek), brněnských i olomouckých soudních púhonů a pramenů k právním dějinám (*Glossarium illustrans bohemicomoravicae historiae fontes*).

ského spolku, svými články přispíval do *Moravské Orlice a Hlasu*. Odbornou pozornost věnoval edici Žerotínových spisů, při níž dosáhl největších vědeckých úspěchů.

Brandl žádal v roce 1866 ministerstvo spravedlnosti o souhlas s převedením starých zemských desek od zemského soudu v Brně do zemského archivu. Tuto žádost ministerstvo zamítlo, přesto souhlasilo s předáním půhonných a nálezových knih obou cúd, protokolů zemského práva a poradních protokolů tribunálu. Tyto právní prameny Brandla zajímaly, záhy tiskem vydal právní knihu drnovskou a posléze i tovačovskou. Brandl také pokračoval ve vydávání Kodexu, ale k této práci musel být zemským výborem tlačen.

V historickém výzkumu domácích i cizích archivů pokračoval historiograf Beda Dudík. Své *Mährens Allgemeine Geschichte* dovedl do roku 1350. Na vydání poněkud upravené české verze dějin se podílela vedle zemského výboru také Matice Moravská. Dudíkovým úmrtím (1890) se místo moravského zemského historiografa uvolnilo a vybidnut Theodorem Sicklem se o něj přihlásil jeho žák **Dr. Berthold Bretholz**.²¹ Zemský výbor jej na funkci historiografa a pisatele moravských dějin pověřil 8. října 1892. První díl dovedený do roku 906 Bretholz předložil již za půl roku. Svou pílí dosáhl Bretholz v roce 1895 ustanovení městským archivářem a archivářem Františkova muzea a 9. prosince 1899 zemským archivářem.

Bretholz chtěl navázat na slavnou Chlumeckého éru. Inicioval výzvu zemského výboru ke všem obecním představenstvům s pokyny pro záchranu a zachování historických památek. Chtěl z archivu vytvořit vědecký ústav s pevnými pravidly, vypracoval proto nový archivní řád, který byl vlastně směrnici další činnosti archivu. Bretholz usiloval o rozšíření fondů archivu, čemuž částečně bránily stísněné prostory, ale po přemístění do nového zemského domu v roce 1907, již přebírání nic nebránilo. Jedním z nejcenějších převzatých fondů byl fond gubernia z let 1636–1785. Bretholz kladl důraz na pořádací práce, na výzkum zahraničních archivů i na péči o archiválie v našich městech a městečkách. Věnoval se také ediční práci v roce 1903 vydal XIV. a XV. svazek *Codexu*, v roce 1911 *Půhony*.

Rozrůstal se také počet pracovníků archivu, 1. června 1900 nastoupil **Dr. Bohumil Navrátil**,²² 1. května 1909 **Adolf Ludvík Krejčík**.²³ Archiváři Moravského zemského ar-

21 **Berthold Bretholz** se narodil 1862 v Příboře na Moravě, studoval na filosofické fakultě vídeňské university, kde získal 1885 doktorát, ve studiu pokračoval na Institutu pro rakouský dějezpyt a na právnické fakultě. Spolu s O. Redlichem podnikal výzkumné cesty po Tyrolsku, od roku 1882 pomáhal Prof. Maasenovi při edici merovejských koncilií v *Monumentech*.

22 **Bohumil Navrátil** se narodil 1870 ve Vyškově, studoval na českém gymnáziu v Brně a v Praze a poté právní historii a filosofii v Praze, Berlíně a Bonnu. Od roku 1896 působil v pražské universitní knihovně. 1900 přešel do Brna, od 1920 přednášel na Masarykově universitě. Kromě dějin Vyškovska se věnoval moravským církevním dějinám 16. st. Zemřel 1936.

23 **Adolf Ludvík Krejčík** se narodil v Bobrovicích v Čechách, studoval na gymnáziu v Praze, na universitách v Praze a ve Vídni, kde také v roce 1899 absolvoval Rakouský institut, poté pracoval ve schwarzenberském

chivu pořádali také městské archivy (Brno, Olomouc, Jihlava, Kyjov, Žďár nad Sázavou, Nové Město na Moravě, Šternberk, Třebíč, Svitavy aj.) i archivy okresních hejtmanství.

Po roce 1918 zůstal nadále v čele archivu Berthold Bretholz. Svou činnost v archivu Československé republiky ale omezil na vlastní vědeckou práci, o rozvoj archivu se příliš nestaral. Tíže organizační práce připadla na nového pracovníka **Dr. Františka Hrubého**,²⁴ který nastoupil v roce 1920 a v roce 1927 se stal po Bretholzi ředitelem.

Po něm nastoupili do archivu další mladí čeští odborníci **Dr. Jindřich Šebánek**²⁵ (1923) a **Dr. Rudolf Hurt**²⁶ (1929). Oba absolvovali pražskou Archivní školu. K nim se v roce 1937 připojil **Dr. František Matějek**,²⁷ absolvent brněnské filosofické fakulty. Velký důraz byl kladen na pořádání archivního materiálu, pořizování inventářů a katalogů. Přebíraly se nové fondy – pozůstalosti a literární korespondence (Petra Chlumeckého, Františka Matouše Klácela a další).

Válečné období přineslo řadu personálních změn, byli sem přesunuti Dr. Leopold Peřich ze Slezského zemského archivu, Dr. Jaroslav Dřímál z Archivu města Brna obsazeného nacisty, Dr. Adolf Turek a další. Starost o zabezpečení archiválií před válečnými událostmi si vyžádala jejich přesuny na bezpečnější místa např. moravské zámky. V rámci archivní rozluky musely být některé písemnosti předány do Opavy, Katovic a Vídně. Po válce je pak bylo třeba pracně vymáhat a svázat zpět.

Archiv je dnes zařazen do kategorie Státních oblastních archivů.

---

archivu v Třeboni.

24 **František Hrubý** se narodil 21. 8. 1877 ve Strukově, studoval v Olomouci gymnázium a teologii, v Praze na filosofické fakultě historii – žák a asistent Pekařův, zde obhájil 1915, doktorát, pro nemoc musel universitu opustit, po léčení nastoupil v MZA, zemřel 10. 2. 1943.

25 **Jindřich Šebánek** (1900–1977) studoval na filosofické fakultě UK a Státní archivní škole v Praze u G. Friedricha a J. B. Nováka. Po absolutoriu nastoupil do MZA. Jeho dalším působištěm se stala Masarykova universita, kde se r. 1933 habilitoval a r. 1945 získal řádnou profesuru pomocných věd historických. Byl iniciátorem Státní archivní školy v Brně i zavedení archivního studia při FF MU. Hlavním těžištěm jeho práce byla diplomatika a vydávání Českého diplomataře. V letech 1936–1948 byl redaktorem *Časopisu Matic moravské*.

26 **Rudolf Hurt** (1902–1978) studoval historii na FF UK a navázal studiem na Státní archivní škole, které ukončil v r. 1926. Po krátkém působení na gymnáziích nastoupil r. 1929 do MZA, který po odchodu F. Hrubého na fakultu řídil. V roce 1948 je z archivu vypovězen a bylo mu znemožněno pracovat v příbuzném oboru. Jeho odborný zájem směřoval k regionálním a církevním dějinám (*Dějiny cisterciáckého kláštera na Velehradě I – 1934, II – 1938*).

27 **František Matějek** (1910–1997) studoval historii na FF MU u profesora Františka Hrubého. Po studiu nastoupil do MZA, jehož byl krátce ředitelem, ale který musel opustit a odejít do výroby. Předmětem jeho zájmu byly moravské zemské desky, feudální velkostatek a dějiny moravské v průběhu a po třicetileté válce.

2.3.2.2 Český zemský archiv

S myšlenkou založit zemský archiv přišel František Palacký. Své monumentální dílo *Dějiny národa českého* chtěl ukončit rokem 1526 a hledal pokračovatele. Viděl pouze dva muže, kteří by mohli, podle jeho názoru, v díle pokračovat, a sice Václava Vladivoje Tomka a Antonína Gindelyho. Po důslednější úvaze se rozhodl pro Gindelyho, neboť viděl, že V. V. Tomek je plně zaměstnán prací na obsáhlém díle *Dějiny města Prahy*.

Na návrh Palackého, po odchodu stavovského registrátora a archiváře Petra Vincence Erbena, zemský výbor k 1. říjnu 1862 zřídil místo zemského archiváře a ustanovil na ně **Dr. Antonína Gindelyho**²⁸ s platem 1000 zl. ročně.

Dr. Gindely k 1. říjnu nastoupil, k 19. říjnu byl jmenován mimořádným profesorem rakouských dějin na pražské universitě, v roce 1866 pak řádným a obě funkce vykonával až do konce života. Při utváření archivu Gindely vycházel ze zkušeností Moravského zemského archivu, navrhoval také ustanovení archivních dopisovatelů, kteří by dělali průzkum v obecních, městských a farních archivech. Návrh Konstantina Höflera, aby byla při zemském archivu zřízena škola podobná Ecole des chartes, která by vychovávala archivní odborníky, byl zamítnut.

Sněmovní jednání o zřízení archivu se táhla až do roku 1866, kdy bylo rozhodnuto o základním poslání archivu, které spočívalo na dvou hlavních základech: jednak být archivem zemské samosprávy, shromažďovat, pořádat a registrovat všechny zemské písemnosti a jednak jako historický archiv sbírat originály a opisy veškerého listinného materiálu k české historii a vydávat je tiskem. Podrobněji tyto úkoly rozpracovává instrukce vydaná opožděně až v roce 1869.

Gindely zaměřil svoji práci v archivu na shromažďování písemností. Byl získán svatováclavský archiv (1884), systematicky byly přejímány záznamy sněmovních jednání. Velký důraz soustředil na výzkum a shromažďování opisů z našich pražských i venkovských, ale hlavně také zahraničních archivů. Zahraniční cesty vykonal do archivu v Drážďanech, Wolfenbüttelu, Výmaru, Vídni, Innsbrucku, Eisenstadtu, Budapešti a také v Římě. Gindelyho výzkum byl ale převážně podřízen jeho záměru dokončit nejdříve svoji práci o Rudolfu II. a o třicetileté válce a teprve potom pokračovat v Palackého dějinách. Své pojetí českých dějin chtěl začlenit do evropských dějin. Sám posléze zjišťoval, že vytýčený cíl je příliš rozsáhlý, omezil výzkum k dějinám třicetileté války rokem 1634, ale i přes toto omezení nebyl jeho úkol uskutečnitelný.

28 **Antonín Gindely** (1829–1892) studoval od r. 1846 dějepis a zeměpis na pražské universitě, zapsal se také na teologii (1948–50) a práva (1850–53). V letech 1853–55 působil jako suplující profesor všeobecných a rakouských dějin na universitě v Olomouci. V letech 1856, 1858, 18761 vykonal řadu badatelských cest po domácích i zahraničních archivech, byl správcem lobkovické knihovny a 1. 10. 1862 byl jmenován českým zemským archivářem. V čele ČZA stál do r. 1892.

Na přelomu 80. a 90. let se proti Gindelyho způsobu práce a výsledkům začala ozývat kritiky jak z českých historických kruhů, tak v zemském sněmu. Jedním z mluvčích byl poslanec Dr. B. Pacák, který ve svém vystoupení žádal hodnocení ČZA a obracel pozornost na nedostatečný výzkum v našich archivech. V tomto období kritiky a diskusí Gindely 24. října 1892 zemřel.

Na jeho místo nastoupil dosavadní první adjunkt **František Dvorský**²⁹. Vedle něj působil v ČZA již od roku 1865 jako druhý adjunkt Julius Pažout. Dvorský zaměřil práci archivu jiným směrem, dáno mimo jiné také Pacákovou resolucí, totiž k bádání v malých domácích archivech. Navrhoval pořizování co největšího množství opisů, ale jako druhou variantu stanovil pořizování soupisu, kde lze jaké písemnosti najít. Výzkum prováděný v drobných archivech obecních, městských, farních, klášterních ale i šlechtických nebyl bohužel dokončen. Shrnující výsledky těchto výzkumů byly částečně publikovány ve *Zprávách zemského výboru o činnosti archivu* mezi přílohami sněmovního jednání. Zde vcelku zapadly a nenašly využití pro historickou obec. Kdyby byly vydávány v úplném znění, mohly se postavit na roveň archivním inventářům některých rakouských zemí, které vycházely v *Mitteilungen der dritten Archivsektion der k. k. Centralkommision*. Tento archivní výzkum Čech tvoří v ČZA hlavní jádro velké sbírky popisů archivů a archivních inventářů, kde byly soustředěny prameny k českým dějinám. Dvorský zahájil také shromažďování bohemiak z archivů ve Vratislavi, Mnichově, Augsburgu a Würzburgu.

Dvorský ovšem nebyl kvalifikovaný historik, byl spíše vlastivědný pracovník samouk a jeho vedení archivu vzbuzovalo nesouhlas mladé generace školených historiků, kteří v zemském archivu pracovali V. J. Nováčka, Kamila Krofty a Jana Bedřicha Nováka. V roce 1903 byl Dvorský odvolán z funkce ředitele a na jeho místo byl jmenován **Dr. Vojtěch J. Nováček**.³⁰ Dekret zemského výboru z prosince 1903 stanovil novému vedení úkol odstranit zjištěné závady v inventuře a soustředit činnost archivu především na pořizování inventáře všech písemností zemského archivu. Nové vedení archivu tyto instrukce uposlechlo a věnovalo svou činnost pořádání a katalogizování archiválií, neopomíjelo ale ani ediční činnost, ani další výzkumy v domácích i zahraničních archivech. Od roku 1906 začal archiv zásluhou V. J. Nováčka vydávat tiskem nepravidelně *Zprávy českého zemského archivu*. Sborník přinášel jednotlivé studie z našich dějin, podával zprávy o vý-

29 **František Ivan Dvorský** (1839–1907) studoval v Mladé Boleslavi, Jičíně a Praze v r. 1863 nastoupil do ČZA jako adjunkt, 1892 se stal zemským archivářem. Spolupracoval s Emlerem na vydávání zemských desk půhonných, byl redaktorem českého textu *Sněmů českých*.

30 **Vojtěch J. Nováček** (1852–1916) studoval na universitě v Praze. V letech 1886–88 byl členem redakce *Ottova slovníku naučného*, v letech 1888–1890 z pověření zemského výboru studoval a pořizoval opisy v římských archivech a knihovnách včetně Vatikánu. Po návratu byl pomocníkem V. V. Tomka při zpracovávání *Dějepisů města Prahy*. Roku 1891 se stal adjunktem ČZA, v r. 1903 pak jeho ředitelem.

zkumných pracích o archivnictví v zahraničí atd. Vycházel paralelně česky a německy, celkem vyšlo devět svazků, poslední v roce 1946.

V roce 1931 získal archiv moderní účelovou budovu, projektovanou architektem Prágnerem, která se stal jednou z nejmodernějších archivních budov v Evropě.

Vydavatelská činnost

Český zemský archiv vykazoval bohatou ediční činnost. Ke stému výročí Palackého narození uvolnil sněm peníze na vydání českého diplomatáře a vydáním byl pověřen Gustav Friedrich. Podle dohody s Palackým usiloval Gindely uvést v život vydávání pramenů k novodobým českým dějinám. Když v kruzích předních českých šlechticů získal hmotnou podporu na tento projekt, již nic vydávání nestálo v cestě. Edice *Monumenta historiae Bohemica* měla být rozčleněna do šesti oddílů:

1. historikové a kronikáři straší doby
2. pozůstatky shořelých zemských desk do roku 1541
3. česká sněmovní akta do roku 1648
4. český diplomatář
5. korespondenci katolické a utraquistické konsistoře a jezuitské a kapucínské řádové analý
6. Spisy českých bratří

Nakonec bylo vytvořeno 7. oddělení – původně neplánované – pro právní dějiny a hospodářské poměry.

První sešit vyšel hned v roce 1863 pod názvem *Monumenta historiae Bohemica edita auxilio illustrium amicorum patriae historiae ab A. Gindely – Staré paměti dějin českých vydává pomocí vznešených příznivců domácího dějepisu A. Gindely*. V prvním sešitu byl obsažen počátek *Dekretů Jednoty bratrské*, Gindely je zpracoval s pomocí Josefa Emlera a dokončení vyšlo v druhém sešitě v roce 1865. Dále byla vydána *Pavla Skály ze Zhoře Historie česká od r. 1602 do r. 1623*, kterou v pěti svazcích k tisku připravil **Karel Tieftrunk**. Následovaly *Paměti nejvyššího kancléře království českého Viléma Hraběte Slavaty od r. 1608 do r. 1619*, vydané ve dvou dílech (1866, 1868) **Josefem Jirečkem**. Akta konsistoří za Ferdinanda I. zpracoval **Klement Borový** a vydal pod názvem *Jednání a dopisy konsistoře katolické a utrakvistické I., II.* (Praha 1868, 1869). V poměrně krátké době bylo vydáno jedenáct svazků a poté musela být Monumenta pro nedostatek finančních prostředků zastavena.

Z iniciativy Gindelyho a zemského archivu se pracovalo také na opisech desk zemských, jejichž edice vyšla v roce 1870 pod redakcí Josefa Emlera a nákladem hraběte J. J. Clama Martinice pod názvem *Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno MDXXI igne consumptarum – Pozůstatky desk zemských království Českého r. 1541 pohořelých*.

Další velkou edicí zpracovanou odborníky zemského archivu a vydanou zemským nákladem byly *Sněmy české*. Podnět ke sbírání a vydání sněmovních akt dal také Palacký, již v roce 1828. První díl vyšel v roce 1877 a v deseti svazcích byly dovedeny do roku 1604.³¹ Další vydávání bylo svěřeno mladším pracovníkům archivu **Dr. Kamilu Kroftovi** (období 1605–1610) díl XI. – XIV.) a **Dr. Janu B. Novákovi** (1611–1620).³²

Poté, co byly roku 1881 historické veřejnosti otevřeny ke studiu vatikánské archivy, bylo žádoucí, aby byl umožněn přístup i českým historikům. Poslanec Kytka podal v roce 1886 zemskému sněmu návrh, aby na útraty Českého království byli do Vatikánského archivu vysláni vlastenečtí badatelé. Sněm jeho návrh schválil a již v následujícím roce mohli do Říma odjet Ferdinand Tadra a František Mareš. Při rakouském historickém ústavě v Římě vzniklo v roce 1893 české oddělení. Jeho knihovna, stipendia badatelů, stejně jako ediční práce byly hrazeny ze zemského rozpočtu. Z práce našich badatelů vznikla edice *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia* v níž měly být vydávány výpisy z papežských register od pontifikátu Klementa VI. (1342–1352). Na výzkumu a edicích se podíleli Ladislav Klicman, J. B. Novák a Kamil Krofta. Gindelyho hledání korespondence kapucína Valeriána Magniho dovedlo naše badatele do archivu Propagandy (*Sacra congregatio de propaganda fide*)³³ v níž bádal kromě jiných Hynek Kollmann a z jejichž fondů vyšla edice *Acta Sacrae Congregationis de Propaganda fide res gestas Bohemicas illustrantia*.

31 Celý název díla, vydávaného v obou zemských jazycích česky i německy zněl *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. Vydává královský český archiv zemský – Die böhmischen Landtagsverhandlungen und Landtagsbeschlüsse vom J.1526 an bis auf die Neuzeit. Herausgegeben vom königliche böhmischen Landesarchiv*. Díl I. 1526–1545 vyšel 1877, II. (1546–1557) 1880, III. (1558–1573) 1884, IV. (1574–1576) 1886, V. (1577–1580) 1887, VI. (1581–1585) 1890, VII. (1586–1591) 1891 – vydával Gindely, VIII. (1592–1594) 1895, IX. (1595–1599) 1897, X. (1600–1604) 1900 vydával Dvorský.

32 Díl XI. (1605) vyšel 1910, XV. (1611) 1. sjezd stavů českých na hradě pražském a revoluční sněm na radnici staroměstské. J. B. Novák, 1917, 2. Generální sněm na hradě pražském. J. B. Novák, 1929. Rejstříky. B. Jenšovský, 1939.

33 Založil ji papež Řehoř XV. Roku 1622 a jejím úkolem bylo pracovat na rozšíření katolické víry po celém světě, a tak se stala střediskem obrany a rozvoje katolické církve.

2.3.2.3 Slezsý zemský archiv – Zemský archiv v Opavě

Základ fondů archivu tvoří písemnosti slezské zemské samosprávy. Nejstarší součástí jsou archivy stavů knížectví Opavského a Krnovského. Poté, co v roce 1742 získalo větší část Slezska Prusko, vytvořil se jako reprezentativní správní orgán zbývající části Rakouského Slezska slezský veřejný konvent (slezský sněm). Vedle jeho písemností pečuje archiv také o písemnosti zemského výboru, výkonného orgánu zemské správy.

V roce 1849 pověřil slezský veřejný konvent pořádáním archivních fondů stavovského archivu **Franze Tillera**. V roce 1888 podal zemskému výboru návrh na nové pořádání archivu profesor německého gymnázia v Opavě **Dr. Gottlieb Kürschner**. Jeho zájem o archiv podpořil i Vincenc Prasek, takže v roce 1901 byl Kürschner ustanoven zemským archivářem. Tento rok považujeme za oficiální vznik Slezskeho zemského archivu. Dr. Kürschnera v jeho funkci vystřídal v roce 1921 Václav Hauer, za jehož působení byla archiv v roce 1927 přidělena první odborná pracovní síla, jíž byl **PhDr. Leopold Peřich**,³⁴ spjatý s osudy archivu v dalších desetiletích.

Zvrat do vývoje archivu přinesla německá okupace v roce 1938, jejímž důsledkem bylo přetvoření Slezskeho zemského archivu na říšský archiv, do nějž byly soustřeďovány archiválie tzv. vládního obvodu Opava, který tvořilo Opavsko, okupované části Severní Moravy a východních Čech. Archiv byl rozmnožen o pozemkové knihy, spisovny politických úřadů I. i II. instance, justičních úřadů atp. Po válce obnovený zemský archiv v Opavě převzal s fondy bývalého říšského archivu i jeho působnost, přejal péči o archivní materiál všech úseků veřejné správy ve správním obvodu expositury Zemského národního výboru v Ostravě. Ve druhé světové válce byla také značná část písemností zničena, ztracena či silně poškozena. Při bombardování Opavy na jaře 1945 shořely všechny archiválie uložené v přízemí vlastní archivní budovy – tj. větší část lichtenštejnského depozita, část soudních spisů, celá stará gymnaziální knihovna s mnoha cennými rukopisy a starými tisky. Po zavedení krajského zřízení převzal archiv funkci krajského archivu pro kraj Ostravský. Samosprávné i státní fondy zemské proveniencie zůstaly v archivu jako celek a tvoří zde tzv. historický archiv Země Slezske.

Archiv sídlil, a po krátkých peripetiích existence v minoritském klášteře a Sobkově paláci, opět sídlí v budově bývalé slezské zemské sněmovny, dřívějšího řeholního gymnázia, Sněmovní 1. Tvář archivu utvářeli ve funkcích ředitele PhDr. Leopold Peřich, PhDr. Bohumír Indra (1955–1978), Dáša Seberová (1978–1985) a další významní archiváři Dr. Antonín Roubic, Dr. Jan Bystřický, Dr. Miloš Kouřil, Dr. Adolf Turek, Dr. Rudolf Zuber, Dr. Jaroslav Mezník a další.

³⁴ **Leopold Peřich** (1901–1974) studoval na FF UK v Praze, poté 1923–25 na Státní archivní škole. Krátce působil v ČZA, v r. 1927 nastoupil jako asistent do Slezskeho zemského archivu, kde se stal ředitelem (1934). V r. 1955 byl režimem zatčen a vězněn.

Hlavním sídlem archivu je Opava, řada fondů byla dlouhodobě uložena také v pobočce na zámku v Janovicích u Rýmařova. Na počátku 90. let 20. st. byla vybudována novostavba archivu v Olomouci, kde sídlí pobočka ZA spolu s olomouckým Státním okresním archivem. Archiv je dnes zařazen do kategorie Státních oblastních archivů.

2.3.3 Československý zemědělsko-lesnický archiv

Potřeba soustředit písemnosti z hlediska zkoumání hospodářských a sociálních dějin se jevila již v druhé polovině 19. století. Zřejmě byla touha poznat minulost svého stavu – např. starých selských písmáků, pozornost budil František Vavák miličský a jeho paměti.

Poprvé volal po zřízení vědeckého ústavu – archivu, který by sbíral a zpracovával písemnosti o vývoji zemědělství a dějinách zemědělského obyvatelstva Ferdinand Schulz. Jednoznačně poukázal na význam patrimoniálních archivů. Státní úřady, jimž byly po zrušení poddanství v roce 1848 odevzdány dvě stě let staré stavovské písemnosti, neskýtají záruku, že se o tyto archiválie dobře a dostatečně postarají.

Prof. Dr. Albín Bráf podal 8. 11. 1904 ve schůzi zemské statistické komise království Českého požadavek, aby tato komise vznesla k ústřednímu sboru rady zemědělské prosbu, aby se ujal zřízení archivu pro agrární dějezpýt v Čechách. K tomuto archivu by bylo vhodné připojit registraturu bývalé **Vlastenecko-hospodářské společnosti**. Pokud by tento archiv nebylo možné zřídit jako samostatný, tedy přivtělit jej k ČZA – tam byly již tehdy uloženy rozsáhlé sbírky starých pozemkových knih, převzaté od okresních soudů. Český zemský archiv toto připojení podmínil rozmnožením personálu. Moravský zemský archiv předběhl Český zemský archiv a shromáždil k uschování archivy panství brtnického, jaroměřicko-slavkovského a vsetínského. Josef Borovička jasně popsal v článku *Zřízení agrárního archivu*, jak by měl archiv vypadat a pracovat.

Nová republika prostřednictvím prvního ministra zemědělství Karla Práška, na návrh A. L. Krejčíka počátkem roku 1919 **Československý státní archiv zemědělský v Praze** zřídila. Ředitelem byl jmenován A. L. Krejčík. Tento státní ústav dostal za úkol pečovat o zemědělské archivnictví, dějiny zemědělství, zemědělské výroby, zemědělského průmyslu a zemědělského obyvatelstva. Vedle **A. L. Krejčíka** pracovali v archivu ještě **Dr. Václav Černý**, **Dr. Emanuel Janoušek** a další.

Kanceláře i depozitáře archivu byly provizorně umístěny ve Strahovském klášteře, v roce 1932 se přestěhovaly do nových místností v budově ministerstva zemědělství.

Archiv systematicky shromažďoval archiv a registraturu někdejšího rakousko-uherského ministerstva orby ve Vídni a Pešti a jim podřízených úřadů, archivy a registry panství a státních statků, archivy a registry státěm zabraných velkých statků, které se

staly státním majetkem, a posléze důsledně pečoval o současné zemědělské archivnictví. Při archivu byla zbudována obsáhlá knihovna zemědělské literatury. Archiváři se věnovali i badatelské práci a publikovali své studie.

Na základě vládního nařízení č. 29/1954 o archivnictví byl archiv k 1. 1. 1956 začleněn do nově vytvořeného Státního ústředního archivu.

2.3.4 Státní ústřední archiv – Národní archiv

Státní ústřední archiv vznikl na základě vládního nařízení 29/1954 Sb. spojením Ústředního archivu ministerstva vnitra a Archivu země České k 1. 10. 1954. K 1. 1. 1956 byl do Státního ústředního archivu začleněn ještě výše zmíněný Ústřední zemědělsko-lesnický archiv. V pozdější době SÚAr převzal ještě fondy zrušených resortních archivů spojů, dopravy, chemie atd. Archiv spravuje cirká 80 000 bm písemností. Sídli na více místech v Praze – na Třídě Milady Horákové 133, v budově nově vystavěné ve 30. letech 20. století pro Český zemský archiv. V 90 letech 20. století byl pro státní ústřední archiv a Státní oblastní archiv Praha vybudován archivní areál v Praze na Chodovci. Na základě nového archivního zákona (499/2004 Sb.) s platností k 1. lednu 2005 byl tento archiv přejmenován na Národní archiv, dnes v čele s paní ředitelkou Evou Drašarovou.³⁵

2.3.5 Specializované archivy

Organizační složky státu, státní příspěvkové organizace, státní podniky, vysoké školy a právnické osoby zřízené zákonem mohou zřizovat specializované archivy.³⁶

Do této skupiny archivů náleží badatelské instituce – např. Národní muzeum, Akademie věd České republiky, Památník národního písemnictví ad.; nebo vysoké školy, Pražský hrad, Kancelář prezidenta republiky, Česká televize, Český rozhlas ad. Archivy jsou řízeny Archivní správou MV ČR a jejich právoplatná činnost je podrobena akreditaci.

Archiv Národního muzea

Již krátce po založení muzea byly shromažďovány archiválie k českým dějinám. Vlastní archiv muzea vznikl z podnětu Františka Palackého v roce 1846 a jeho počátky

35 **PhDr. Eva Drašarová, CSc.** – studovala archivnictví na FF UK v letech 1978–1982, pracovala v Archivu ČSAV, 1982 nastoupila do SÚAru, spravovala montánní fondy, politické fondy 19. st., po odchodu ředitele PhDr. Václava Babičky na Archivní správu, převzala řízení SÚAru.

36 Zákon č 499/2004 Sb. o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů ze dne 30. června 2004; § 51, odst.1.

jsou spojeny se jménem Karla Jaromíra Erbena. Archiv se spolu s Českým zemským archivem podílel na pořizování opisů písemností v cizích archivech. Rokem 1954 skončila tradiční sběratelská činnost archivu a naopak řada nashromážděných fondů byla delimitována provenienčně příslušným archivům. Tehdejší archivář PhDr. Aleš Chalupa soustředil pozornost na shromažďování osobních fondů veřejně činných osobností – např. Karla Kramáře, Josefa Pekaře, členů rodiny Riegrovy a řady dalších. Úspěšné rozvíjení archivu bylo oceněno udělením statutu archivu zvláštního významu.

Literární archiv Památníku národního písemnictví

Počátky existence Literárního archivu souvisí se vznikem Národního muzea v Praze (1818), kdy jedním z předmětů pozornosti měly být i národní písemnosti a dokumenty. Základem literárních sbírek se stala pozůstalost Josefa Dobrovského převzatá v letech 1829–1830. Dalšími přírůstky byly např. osobní fondy zakladatele muzea Kašpara Šternberka, knihovníka muzea Václava Hanky, K. H. Máchy, B. Němcové, K. Havlíčka Borovského a dalších osobností literárně činných. Teprve knihovník Národního muzea Václav Řezníček začal v roce 1916 soustředěné sbírky systematicky pořádat. Po jeho smrti v roce 1923 v započatém díle pokračoval Dr. Josef Volf.

V roce 1953 vedl nedostatek prostor v budově národního muzea k přestěhování Literárního archivu do Strahovského kláštera, kde byl v témže roce zřízen Památník národního písemnictví, k němuž byl Literární archiv k 1. lednu 1964 přičleněn.

Rok 1990 přinesl Literárnímu archivu řadu delimitací, jednak byly příslušným archivům České republiky převedeny fondy, které neodpovídaly přesně zaměření Literárního archivu, na druhé straně ale archiv opět získal některé fondy z Archivu Národního muzea a Archivu Akademie věd ČR.

Archiv Akademie věd České republiky

Československá akademie věd byla založena zákonem³⁷ ke dni 1. ledna 1953 jako instituce, která má systematicky pečovat o rozvoj teoretických i praktických věd v naší zemi. Jejím základem se stala *Královská česká společnost nauk* založená v roce 1784 a *Česká akademie věd a umění, Masarykova akademie práce zřízené* v roce 1922 a další obdobně orientované instituce. Spolu se zřízením ČSAV byl také hned ustaven archiv, který soustředil písemnosti právních předchůdců a posléze dbal o registraturu nové instituce. V čele archivu stál v letech 1953–1968 jeho zakladatel akademik **Václav Vojtíšek**. Na jeho činnost navázal 1. 9. 1968 akademik **Václav Vaněček**. V roce 1966 byl archiv přejmenován na Ústřední archiv ČSAV. Působnost archivu se soustředila na dva základní

---

37 č. 52/1952 Sb. ze dne 29. října 1952.

úkoly – vědecký a správní. Při ÚA ČSAV byla zřízena Komise pro soupis a studium rukopisů, která si kladla za cíl vybudovat souborný katalog rukopisů.

Ústav dějin Univerzity Karlovy – Archiv Univerzity Karlovy

Poprvé je archiv university zmiňován v roce 1360 v universitních statutech. Umístění starších universitních písemností předpokládá Haas, stejně jako Tomek, v archivu kostela pražského, či vlastně arcibiskupa jako kancléře university. Archiv university byl uložen v universitní pokladnici, pečují o něj universitní hodnostáři, rektor s dvěma dalšími zvolenými osobami, kteří každý opatrují jeden ze tří klíčů od universitní archy. Další součásti university, fakulty, koleje i universitní národy, si vytvářejí své vlastní archivy a ukládají je do vlastních pokladnic. Nejstarší inventář se dochoval v několika opisech, Haas datuje jeho vznik k roku 1545. V roce 1612 přechází správa archivu z rukou rektora do rukou universitního notáře a ten pečuje současně také o knihovnu. V souvislosti s Rudolfovým majestátem z 9. července 1609, jímž se universita dostává do rukou stavů, byl pořízen protokolární zápis o revizi universitních privilegií, který je vlastně druhým známým inventářem. U příležitosti přebírání university jesuity do jejich správy byl zpracován další soupis. Předávání bylo obtížné, začalo v roce 1622, ale k definitivnímu předání došlo zřejmě až v roce 1628. Zápas, který se o universitu v této době sváděl, vyústil v rozdělení kompetencí, kdy jezuité převzali do svých rukou pouze teologické a filosofické studium, navázali je na své řádové ústavy a také písemnosti vzešlé z jejich činnosti ukládali do řádových archivů. Na druhé straně stálo Karolinum, fakulty juristická a medicinská a při tomto celku i archiv.

Nový zásah archivu přinesly tereziánské správní reformy. Reskript Marie Terezie určoval, jak s písemnými památkami naložit, a stanovil také osobu pořadatele, který měl za úkol vypracovat repertorium listin. Výsledkem soupisu byl inventář z let 1755–1756.³⁸ Pozoruhodnou osobností byl **Tomáš Antonín Putzlacher**, první universitní syndik, který byl v roce 1773 jmenován také registrátorem universitního archivu. Jeho úkolem bylo uspořádání archivu. Putzlacher mimo jiné pořídil dvě řady výpisů – jednak osmisvazkovou řadu *Memorabilia universitatis* a universitní diplomatář. Po jeho smrti (1796) nebyla již funkce registrátora obsazena. Počátkem 19. století vysílají jednotlivé fakulty své historiografy, pověřené sepsáním dějin fakult, studovat do archivních spisů. Historiografem právnické fakulty byl profesor Schnabel, filosofické fakulty vicesyndik Ottenberger a fakulty teologické profesor Maximilián Millauer. Blížící se jubileum university zintenzivňovalo vědecké bádání, doktorský sbor filosofické fakulty vydával reprezentativní řadu

³⁸ Je dochovaný v rukopisech pražské universitní knihovny.

Monument.³⁹ Návrh profesora Jana Helblinga z Hirzenfeldu na pečlivé vedení archivu a ustanovení místa archiváře v roce 1848 zapadl v souvislosti se starostmi a reorganizací university a revolučními událostmi.

Nový zájem o universitní archiv přinesl zákon z 28. 2. 1882 o rozdělení university na českou a německou. Německé universitě, na niž přešla velká část učitelů i zaměstnanců, byla svěřena také správa universitního archivu a české universitě bylo vyhrazeno právo úplného a rovnoměrného využívání fondů archivu.. Uspořádáním a správou archivu byl pověřen profesor Dr. Adolf Bachmann. Bachmann naléhal na soustředění jednotlivých fondů fakult a jiných korporací do centrálního archivu a v roce 1890 dokončil utřídění spisů a jejich „hlavní inventář“. Bachmann, profesí historik nikoli archivář, fondy chronologicky rozdělil na čtyři úseky a v rámci těchto chronologických celků dělil dále písemnosti věcně. Přelom století přinesl zápas českých historiků o přístup k fondům universitního archivu. I profesor Gustav Friedrich, senátem české university zvolený revisor archivu, se musel domáhat svolení revisních schůzek. V období první světové války i později se o fondy archivu staral Josef Bergl, jinak také pracovník místodržitelského archivu. Zásluhou profesorů Gustava Friedricha a Václava Vojtíška přešel archiv do správy české university v říjnu 1918. Inspektorem archivu byl ustanoven profesor Dr. Gustav Friedrich, kterého v roce 1931 vystřídal profesor Dr. **Václav Vojtíšek**. Z Karolína byl archiv v roce 1934 přestěhován na právnickou fakultu. Po nařízení říšského protektora z listopadu 1939 byl archiv převeden opět do správy německé university a správou sbírek byl pověřen docent **A. Blaschka**, kterého posléze vystřídal profesor **Heinz Zatscheck**, a za vedení sbírek odpovídala Dr. Felicitas Kostka, která kromě tohoto úkolu připravovala materiál pro publikaci o německé filosofické fakultě k 600. výročí pražské university. Na sklonku války Němci chtěli německou universitu přesunout do Innsbrucku, naložili také nejcennější listiny, spisový fond a sbírky a odvezli je. Tím způsobili archivu nesmírnou ztrátu. O osudu těchto písemností se nic neví, nebylo potvrzeno, že by transport byl poškozen, ani že se písemnosti nacházejí na německém území.

Po osvobození byl profesor Dr. Václav Vojtíšek postaven před úkol shromáždit zbytky písemností archivu university, dosáhl převzetí spisovny německé university, která byla 18. října 1945 dekretem presidenta republiky zrušena, v archivu byly také uloženy písemnosti německé techniky, o které České vysoké učení technické nejevilo zájem. V roce 1958 se universitní archiv stal součástí nově zřízeného Ústavu pro dějiny University Karlovy, vzniklého z podnětu akademika Václava Vojtíška. Těžištěm práce se stalo jednak soustředování a zpřístupňování písemností university, ale také vědecký výzkum. Do čela Ústavu byl postaven profesor Dr. František Kavka. Pracoviště bylo přestěhováno do re-

³⁹ *Monumenta historica universitatis pragensis*. Statuta universitatis pragensis nunc primum publici iuris facta conjuncta opera D. Antonio Ditrich et D. Antonii Spirk.

staurovaných prostor Karolina, personálně se rozrostlo a stalo se jedním z významných historických pracovišť u nás.

Archiv Masarykovy university v Brně

Z podnětu akademického senátu Masarykovy university byla ustavena archivní komise, ve složení JUDr. František Čáda z právnické fakulty a profesori Eugen Dostál a Bohumil Navrátil z filosofické fakulty, která se měla starat o vhodné uložení písemných památek a pro ukládání písemností do archivu měla vytvořit archivní řád. Komise zjistila, že registratury jednotlivých fakult nejsou vedeny podle jednotného principu, budou tedy muset být ukládány jako jednotlivé samostatné fondy. Po válečném přerušení se komise opět ujímá práce ve složení profesori Čáda, Šebánek a Borovička. Pomocnou silou v archivu byl ustanoven Dr. Jiří Radimský, absolvent filosofické fakulty adjunkt vyšší archivní služby. Na jeho místo nastoupil v roce 1947 František Spurný, 1950 Jaroslav Bakala. Do doby (březen 1962), kdy již na řádné místo archiváře nastoupila Dr. Irena Hrabětová, se ještě v archivu vystřídala řada posluchačů brněnského archivního studia, krátce zde také působil Jindřich Dušek. Dnes o archiv pečují Dr. Jiří Pulec a Dr. Jiřina Kalendovská, Mgr. J. Plosová a další. Archiv tvoří fondy rektorátu a kvestury, jednotlivých fakult, jednotlivých zkušebních komisí, jednotlivých kateder, vysokoškolských spolků apod.

Archiv Českého vysokého učení technického v Praze

Archiv Českého vysokého učení technického vznikl v roce 1963, shromažďuje jednak písemnosti předchůdce – Polytechnického ústavu (1789–1879), vlastního Českého učení technického i Německé vysoké školy technické v Praze a Děčíně. Součástí fondu tvoří osobní pozůstalosti učitelů.

Archiv Vysokého učení technického v Brně

Nejstarší písemnosti brněnské české techniky, zřízené v roce 1899, jsou uloženy v Moravském zemském archivu jako fond B 318 a pokrývají období 1899–1930. Další písemnosti soustřeďuje Archiv VUT, který získal v roce 1991 statut archivu zvláštního významu.

Dále do kategorie specializovaných archivů patří Národní filmový archiv, Ústřední archiv zeměměřičství a katastru, Archiv Kanceláře prezidenta republiky, Archiv Pražského hradu, Archiv Poslanecké sněmovny, Archiv Senátu, Vojenský historický archiv, Archiv Národního technického muzea, Archiv Národní galerie, Archiv České televize, Archiv Českého rozhlasu.

2.3.6 Bezpečnostní archivy

Ministerstvo vnitra, Ministerstvo obrany, Ministerstvo zahraničních věcí, Národní bezpečnostní úřad a zpravodajské služby České republiky mohou zřizovat bezpečnostní archivy.⁴⁰

2.3.7 Archivy územních samosprávných celků

Územně samosprávné celky mohou zřizovat archivy územních samosprávných celků.⁴¹ Tyto mohou působit jako archiv, pokud jim byla udělena akreditace. V současné době je do této skupiny řazeno pět městských archivů. Uvedené čtyři archivy zná již archivní zákon č. 97/1974 Sb., jako poslední se k nim přiřadil Archiv města Ústí nad Labem v 80. letech 20. století.

Archiv hlavního města Prahy

Již ve 14. století jsme na Starém městě pražském svědky archivní činnosti. Radnice skýtá pevné místo pro uložení listin i městských knih a zde také sídlí městský písař. První nám známý soupis listin, uložených v okované truhlici, pochází z roku 1394 uložený v archivu svatovítské kapituly, je naším nejstarším archivním inventářem. V druhé polovině 15. století již existují městské kanceláře jako samostatné úřady ve všech pražských městech. Reskript Marie Terezie z 31. srpna 1753 nařizuje důslednou ochranu archiválií pražských měst, které jsou prozatím ukládány u samotných úřadů. Po sloučení čtyř pražských měst a zřízení pražského magistrátu v roce 1784 dochází i k postupnému slučování archivů. V roce 1801 pověřil magistrát magistrátního radu **Wolfganga Bocka**, aby provedl revisi shromážděných archiválií. Bockovi se podařilo uspořádat pouze zlomek sbírek, ale i tak dává základ další organizaci. Jeho iniciativou byla pořízena příruční knihovna se spisy historickými, topografickými, genealogickými i právními. Privilegia a městské knihy byly ukládány na Staroměstské radnici, spisový materiál v kostele sv. Mikuláše v nevyhovujících podmínkách, takže mnoho spisů bylo zničeno. V roce 1842 byl správcem archivu jmenován Václav Vladivoj Tomek, tuto funkci však vykonával pouze rok.

Po revolučních událostech 1848 a na základě nového obecního řádu ze 27. dubna 1850 dochází k ustavení Archivu města Prahy – 1. srpna 1851 a prvním archivářem byl

---

40 Zákon č 499/2004 Sb. o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů ze dne 30. června 2004; § 53, odst.1.

41 Zákon č 499/2004 Sb. o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů ze dne 30. června 2004; § 54, odst.1.

jmenován **Karel Jaromír Erben**.⁴² K historickému jádru privilegií je připojena i proskartovaná stará spisovna z kostela sv. Mikuláše na Starém Městě. Pracuje se na katalogích a rejstřících. Archiv se stává střediskem české historické práce. Významnou roli sehrávají v rozvoji archivu **Josef Emler**,⁴³ spolupracovník Erbenův, pozdější ředitel archivu a profesor pomocných věd na Karlově universitě. Po jeho penzionování (1896) nastupuje do funkce ředitele **Jaromír Čelakovský**,⁴⁴ profesor na právnické fakultě Karlova university, který usměrňuje pozornost archivu k minulosti městského stavu v Čechách. Práci a rozvoj archivu řídili v letech 1906–1921 **Josef Teige**⁴⁵ za jehož působení byl rozmnožen a důsledně organizován zásluhou ing. Jana Heraina stavební archiv, a v letech 1921–1948 **Václav Vojtíšek**,⁴⁶ jedna z nejvýraznějších osobností českého archivnictví 20. století.

8. května 1945 zachvátil Staroměstskou radnici požár, při němž shořela část fondů archivu (85 městských knih, trhové knihy staroměstské z let 1400–1769, cechovní listiny, unikát díla *Monumenta universitatis*), řady inventářů a katalogů a bohatá archivní knihovna. Bylo třeba vyhotovit nové zpřístupňovací pomůcky, archiv se přestěhoval do Clam-Gallasova paláce. Veřejnosti byly jeho fondy znovu otevřeny v roce 1950.

Archiv hlavního města Prahy plní funkci státního oblastního archivu pro území Prahy a současně funkci okresních archivů pro pražské obvody. Skloněk tisíciletí přinesl archivu novou účelovou archivní budovu z let 1994–1997 s moderními ukládacími prostory, moderní technikou, takže archiv může směle vykročit do nového tisíciletí. V jeho čele stojí od roku 1987 Václav Ledvinka.⁴⁷

42 **Karel Jaromír Erben** (1811–1870) studoval filosofii a práva na pražské universitě. Od r. 1841 pracoval v Královské české společnosti nauk. Úzce pracoval s Františkem Palackým a pro České museum, 1851 se stal prvním archivářem Archivu hlavního města Prahy.

43 **Josef Emler** (1836–1899) studoval od r. 1856 na vídeňské universitě historii, navázal studiem na rakouském Institutu. Po studiu krátce v ČZA, od 1864 v Archivu města Prahy, kde setrval až do pensionování v r. 1896. Od r. 1872 přednášel pomocné vědy na universitě, kde vychoval řadu historiků a archivářů.

44 **Jaromír Čelakovský** (1846–1914) se narodil ve Vratislavi, studoval na universitě v Praze, na ní se habilitoval pro římské právo a právní dějiny, které zde do svého pensionování přednášel. Byl také archivářem Archivu hlavního města Prahy a po odchodu Emlerově 1896 jeho ředitelem.

45 **Josef Teige** (1862–1921) studoval práva a filosofii (z obojího získal doktorát) a navázal studiem na rakouském Institutu. R. 1896 nastoupil do Archivu hlavního města Prahy, jehož se stal 1907 ředitelem. Badatelskou pozornost věnoval pomocným vědám historickým, pražskému místopisu a českým právním dějinám.

46 **Václav Vojtíšek** (1883–1974) studoval na universitě v Praze u profesorů Golla a Friedricha. V roce 1908 nastoupil do Archivu hlavního města Prahy, jehož ředitelem se stal 1921 a setrval v této funkci do roku 1947. R. 1928 byl jmenován profesorem pomocných věd historických na FF UK, přičemž přednášet začal již v roce 1922.

47 **Václav Ledvinka** (1947) je absolvent pražské FF oboru historie–čeština, absolvoval 1970. Krátce působil v Ústavu československých a světových dějin ČSAV, 1976 nastoupil do AHMP, kde působí dosud. Je dlouholetým členem a předsedou Vědecké archivní rady, externě vyučuje na FF UK. Badatelsky se soustředí na hospodářské, sociální a kulturní dějiny Čech raného novověku a dějiny Prahy.

Archiv hlavního města Prahy má dlouhou a bohatou tradici ediční práce. Z prací Emlerových musíme připomenout *Regesta*, *Prameny dějin českých*, *Libri confirmatorum*, *Pozůstatky desk zemských*. Jaromír Čelakovský založil *Codex iuris municipalis*, psal *O počátcích ústavních dějin Starého města pražského* atd. Z popudu Jaromíra Čelakovského vycházel od roku 1898 každoročně *Almanach královského hlavního města Prahy*, v němž byl např. publikován soupis pražských starostů let 1848–1897. V roce 1905 byl *Almanach* rozdělen na dvě publikace – první přinášela schematismus pražských zastupitelů, druhá pod názvem *Sborník příspěvků k dějinám královského hlavního města Prahy* přinášela studie pracovníků archivu i žáků Václava Vojtíška. Od roku 1964 archiv vydává *Pražský sborník historický*, od roku 1980 pořádá každoročně odborné konference k nejrůznějším otázkám dějin, umění i života Prahy, jejichž referáty pak publikuje ve sborníku *Documenta Pragensia* (1–2, Praha 1980–1981). Od roku 1992 má archiv také svoji monografickou řadu (např. **J. Mandelová**: *Matrika narozených kostela sv. Jindřicha na Novém Městě pražském (1584–1600)*, Praha 1992).

Archiv města Brna

Městský archiv byl budován městskou radou od počátku existence města. Pečlivě jsou střežena první dvě privilegia – malé a velké, kterým Václav I. v lednu 1243 kodifikuje městská práva. Vnitřního uspořádání městských listin se v letech 1379–1381 ujal městský písař **Jan z Gelnhausenu**, který je rozdělil na čtyři řady – 1. zeměpanská privilegia obsahující konkrétní výsady ve prospěch města, 2. zeměpanské listiny – obecná potvrzení svobod, 3. ustanovení městské rady, 4. pojištění menších práv a soukromých práv občanů. Autor dal soupisu název *Archivum civitatis Brunensis*. Archiv byl uložen na staré radnici.

Několikeré stěhování ve snaze ochránit archiv před Švédy při obléhání Brna 1643 a 1645 způsobilo v písemnostech chaos. Při pořádání v roce 1647 rozdělil městský syndik **Šebestián Sutor** staré a nové písemnosti a vytvořil tak vlastně archiv a spisovnu. Nový aktový materiál tvořil zvláštní registraturní celek – akta purkmistrovská. Nové uspořádání bylo svěřeno rajhradským benediktinům – sbírku listin, mandátů a listů uspořádal a sepsal do inventáře rajhradský probošt a historik **Bonaventura Piter** v roce 1759, v roce 1769 pouze sepsal úřední knihy a tisky rajhradský probošt **Alexius Habričh**. V 19. století si jsou členové městské rady vědomi důležitosti archivu, starost za něj nese archivní komise. Jeden z jejích členů Jan Feifalik vytvořil instrukci pro její činnost a dosáhl toho, že v roce 1844 byla péče o městské písemnosti svěřena aktuárovi **Polykarpu Kollerovi**,⁴⁸ který vypracovával inventáře, vedl evidenci výpůjček a byl i historicko

48 **Polykarp Koller** se narodil se 1809 v Novém Jičíně, studoval práva, 1835 nastoupil u magistrátu jako akcesista, 1869 pensionován, zemřel 1878.

literárně činný. Po Kollerově pensionování neměl archiv odborného pracovníka, až za starosty Dr. Augusta Wiesnera byl v roce 1895 správou městského archivu pověřen Dr. Berthold Bretholz, moravský zemský archivář, jemuž ke starosti o městský archiv přibyla i starost o městské muzeum.

V nové republice bylo žádoucí, aby se správa městského archivu dostala do českých rukou a archivářem byl jmenován koncipista moravského zemského archivu Dr. Bohumil Navrátil.⁴⁹ Navrátil musel oddělit sbírky archivu a muzea, revidoval Bretholzovy katalogy listin a inventáře rukopisů. Teprve zřízení místa řádného archiváře v roce 1929 a jeho obsazení školeným pracovníkem **PhDr. Jaroslavem Dřímalem**⁵⁰ považujeme za vznik dnešního Archivu města Brna. V období druhé světové války museli archiv opustit čeští zaměstnanci, ustala vědecká i odborná práce. Válečné škody na materiálu nebyly velké. V roce 1951 přešel archiv do resortu ministerstva vnitra a plní funkci okresního archivu pro brněnské obvody. Dr. Dřímala ve funkci ředitele vystřídal v roce 1975 **PhDr. František Zřídka Veselý**. Na něj navázal v roce 1994 **PhDr. František Novák**.⁵¹ Ten byl k 1. lednu 2013 vystřídán **PhDr. Liborem Blažkem**.

Pracovníci archivu dbají na publikační činnost. Podílejí se na studiu dějin města, od roku 1959 vydávají sborník *Brno v minulosti a dnes* (25. ročník v roce 2012) i monografická díla např.: *Dějiny Brna 1. Od pravěku k ranému středověku*. Redaktor svazku Rudolf Procházka. Vydalo statutární město Brno, Archiv města Brna 2011, 734 s.; nebo samostatné studie jako suplementa sborníku *Brno v minulosti a dnes*.⁵²

Archiv města Ostravy

O tom jakou péči věnovalo město Moravská Ostrava svým písemnostem, máme dochované zprávy v podstatě až z 19. století. Městská registratura, cechovní písemnosti i nejstarší městské knihy zničil zřejmě požár města v roce 1556. Nejstarší dochovaná městská kniha je až z roku 1564. Roku 1841 nařídil krajský úřad uspořádání městské registratury, které dostal na starost pracovník úřadu **Jan Dvořák**. V letech 1841–1843 uspořádal soudní, hospodářské a pozůstalostní spisy, pouze politické spisy zůstaly neu-

49 **Bohumil Navrátil** se narodil v roce 1870 ve Vyškově, studoval historii na Karlově universitě, 1919 jmenován profesorem obecných dějin na Masarykově universitě

50 **Jaroslav Dřímala** (1905–1975) studoval na FFMU v Brně dějiny u B. Navrátila a R. Urbánka, filosofii dějin u J. Glücklichého, PVH u V. Hrubého. 1928 obhájil doktorskou disertaci. Navázal studiem na l'Ecole des Chartes. V roce 1929 se stává prvním řádným archivářem archivu města Brna, spravuje i musejní sbírky. V r. 1945 se habilitoval pro československé dějiny. Podílel se na tvorbě archivního zákona, byl redaktorem SAPu.

51 **PhDr. František Novák** (*1949) absolvoval v letech 1967–1972 studium historie a archivnictví na FF MU v Brně. Pracoval v Státním oblastním archivu v Brně, v podnikovém archivu Cihlářských závodů, v Archivu MV ČR v Kanicích a od roku 1992 v AMB, od roku 1994 jako ředitel.

52 **Smutný, Bohumír**: *Brněnští podnikatelé a jejich podniky 1764–1948*. Encyklopedie podnikatelů a jejich rodin. Vydalo Statutární město Brno, Archiv města Brna, Brno 2012, 518 s.

spořádané. V rámci spisové akce Moravského zemského archivu vyhotovil v roce 1856 soupis městských pergamenových listin farář Vincenc Lihocký. S obnoveným voláním po ochraně a soustředění městských písemností se setkáváme na sklonku 19. století, kdy na území města vznikla tři muzea – české, polské a německé, a ve všech byly uchovávány také listiny. Archivní péče se ve městě rozvíjela ruku v ruce s péčí muzejní.

Teprve v roce 1923 došlo k založení městského archivu jako instituce a prvním archivářem se stal **Alois Adamus**, profesor matičního gymnázia v Moravské Ostravě, který byl současně ředitelem městského muzea. Základ archivu tvořily listiny, městské knihy, městská registratura a registry obcí sloučených s Moravskou Ostravou v roce 1924. Alois Adamus strval ve funkci do roku 1935, poté následuje období častých změn osoby archiváře, německá okupace přivádí do archivu německého historika **Dr. Julia Klitznera**. Po válce byl archiv často stěhován, což brzdilo jeho rozvoj. Rok 1952 přivedl do funkce vedoucí archivu **Dr. Blanku Pitronovou** a dochází k oddělení archivu a muzea. Archiv soustřeďuje písemnosti obcí okresu Ostrava-venkov, zrušených spolků, škol a dalších institucí.

Několik změn přinesl rok 1960. Jednak byla zmenšena působnost archivu, ten také dostal za své sídlo nové prostory na radnici v Ostravě-Přívoze a po přestěhování byl do čela archivu postaven **Dr. Karel Jiřík**, který se po nucené odmlce v období normalizace do archivu i ředitelské funkce na roky 1990–1992 opět vrací. Ve funkci jej následně vystřídal **PhDr. Antonín Barcuch**⁵³ a v roce 1995 **Blažena Przybylová**.⁵⁴

Archiváři již od počátku usilovali o odbornou publikační činnost. Již v roce 1926 vyšel první ročník *Věstníku archivu a muzea Ostravského kraje*, který bohužel přestal po druhém ročníku vycházet. V roce 1962 archiv navázal vydáváním nového sborníku Ostrava. *Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města*, který vychází dosud.

Archiv města Plzně

Archiv města Plzně má dlouhé dějiny, které sahají až k založení královského města Plzně v roce 1295. Dr. Bělohávek rozděluje vývoj archivu do čtyř odlišných období.⁵⁵ První období sahá od roku 1295 do počátku 19. století. Je to období pečlivého ukládání a evidování písemností, o nichž zástupci městské rady velmi dobře vědí, že jim zaručují veškerá městská práva. Listiny, listy i úřední knihy byly ukládány v obecní truhle na

53 **PhDr. Antonín Barcuch** (*1957) studoval archivnictví na FF MU v Brně v letech 1977–1982, nastoupil do Archivu města Ostravy, v letech 1992–1995 ředitelem archivu, nyní zástupcem ředitelky.

54 **PhDr. Blažena Przybylová** absolvovala studium archivnictví na FF MU v Brně, pracovala v Okresním archivu v Blansku, Podnikovém archivu Železáren a drátoven Bohumín, 1993 nastoupila do AMO a 1995 se stala jeho ředitelkou.

55 Viz *Archiv města Plzně*. Průvodce po fondech a sbírkách. Plzeň 1987, s. 10.

radnici. Podle poznámek na listinách je zřejmé, že byly chronologicky uspořádané. Případný archivní inventář se však nedochoval. Archiv obsahoval i písemnosti vztahující se k rychtě, kterou, spolu s písemnostmi, konšelé v roce 1480 koupili od rychtáře Ondřeje Premise. V dobách mimořádného nebezpečí byly archiválie ukládány ve zvláštním sklepení arciděkanského kostela sv. Bartoloměje. O archiv pečovali radní písaři. Zvláštní pozornosti si zaslouží M. Šimon Plachý z Třebenice, rodák z Horšovského Týna. Po studiích v zahraničí nastoupil v roce 1587 jako písař v Plzni, na sklonku života sepsal *Historii plzeňskou*. Jako další se do dějin Plzně zapsal radní písař Václav Rudolf Z Treuenfelsu (+ 1670), který se později stal primátorem. V roce 1757 byl archiv z radní svět-nice přemístěn do přízemí, kde se postupně ztrácel ze zřetele radních. Druhá polovina 18. století je obdobím postupného oklešování městských privilegií, což se také projevuje na poklesu významu archiválií, ale i poklesu významu města Plzně, které se dostává na úroveň ostatních měst.

Druhé období, pokrývající poč. 19. století až do roku 1879, můžeme označit za dobu úpadku archivu. Dochází ke ztrátám písemností, prodeji archiválií jako makulatury a podobně. Část městské spisovny zakoupil knihtiskař Ignác Schiebl, který ji pak za pomoci osvíceného plzeňského profesora Františka Smetany třídil. Z popudu Františka Palackého při pořádání pomáhal také K. J. Erben. Pergamenové listiny před zkázou zachránil městský registrátor Martin Hruška. Martin Hruška sepsal osmisvazkovou *Kroniku královského města Plzně*, která zahrnuje události ve městě v letech 1775–1870.

Nové období pro archiv nastává v roce 1879, kdy je v Plzni zřízeno muzeum a archiv je k němu přičleněn. Starostou muzea byl zvolen Edvard Dubský, kterému pomáhal pětičlenný muzejní výbor. Z tohoto výboru můžeme zvláštní zásluhu na rozvoj archivu připisat Josefu Strnadovi, absolventu studia historie na filosofické fakultě pražské a profesoru na střední městské škole v Plzni. Strnad vypomáhal v archivu až do své smrti v roce 1930 a zpracoval řadu inventářů. Strnadovou zásluhou byl archiv řádně vedeným muzejním oddělením s přesným inventářem. Strnad byl také publikačně činný, napsal řadu studií a článků z dějin města Plzně, roku 1883 vydal *Paměti plzeňské M. Šimona Plachého z Třebenic* a v letech 1891 a 1901 dvoudílný *Listář královského města Plzně*. V té době archiv také přebíral osobní fondy např. J. K. Tyla nebo Františka Schwarze, vůdce politického, hospodářského a kulturního života Plzně a dalších osobností. Do osudů archivu významně zasáhl Fridolín Macháček, absolvent historie pražské filosofické fakulty, který v muzeu pracoval od roku 1907. Na osudech archivu mu zvlášť záleželo, volal po osamostatnění archivu, sledoval dění v oblasti archivnictví habsburské monarchie a Československa a podával zprávy o práci v plzeňském městském archivu v *Časopisu archivní školy* (č. 3, 5 a 12). Okupací a německou správou muzea a archivu končí třetí období vývoje plzeňského archivu.

V posledním období, které začíná osvobozením republiky, dochází k osamostatnění archivu a nástupu prvního stálého archiváře PhDr. Miloslava Bělohlávka 1. července 1948. Počátky archivu byly skromné, začínal ve dvou místnostech bývalého gymnázia, dnes Státní vědecké knihovny v ulici B. Smetany. Kvalitního prostorového umístění se archivu dostalo v roce 1961, kdy se přestěhoval do rekonstruovaného zadního traktu plzeňské radnice. Také personální stav byl stále více posilován. Archiv sehrával dvakrát také roli okresního archivu, která mu byla definitivně odňata po vytvoření okresu Plzeň-sever a Plzeň-jih v roce 1960. V roce 1948 byli archiváři městského archivu pověřeni vybudováním krajského archivního depozitáře v Plasích, který se stal základem Státního oblastního archivu Plzeň. V roce 1977 byl radou Národního výboru města Plzně přijat organizační řád Archivu města Plzně a archivní správou byl archivu přiznán, vzhledem k významu, historické tradici i současné činnosti, charakter ústavu.

Archiv převzal starou městskou registraturu z let 1830–1880, mladší registraturu z let 1881–1945, fondy okresního soudu, okresního úřadu, fondy obcí připojených v letech 1924–1942 k Plzni. Cenné jsou mapy a plány z bývalých technických úřadů města, raabisační plány obcí z plzeňského panství z roku 1791, mapy stabilního katastru z roku 1839. Archiv také průběžně přejímal písemnosti všech typů škol působících na území Plzně, také osobních pozůstalostí významných osobností.

Archiv města Plzně má také řadu sbírek, tedy opisů různých listin, listů a aktů k plzeňským dějinám. Nejcennější je tzv. plzeňský diplomatář, který založil před více jak sto léty J. Strnad a v němž se i nadále pokračuje.

Archiv pravidelně vydává sborník *Minulostí západočeského kraje*, který navázal na předchozí sborník „Minulosti Plzně a Plzeňska“. Vydává také ediční řadu *Prameny a příspěvky k dějinám Plzně a Plzeňska*.

V síti archivů České republiky se vytvářejí i soukromé archivy, které může zřídit fyzická nebo právnická osoba. Soukromý archiv může působit jako archiv, pokud mu byla udělena akreditace. Akreditací soukromého archivu vzniká jeho zřizovateli nárok na poskytnutí bezplatné odborné pomoci ze strany Národního archivu nebo příslušného státního oblastního archivu. Zřizovatel soukromého již akreditovaného archivu má nárok na poskytnutí jednorázového ročního státního příspěvku na provoz soukromého archivu.⁵⁶

---

56 Zákon 499/2004 Sb. § 56.

Literatura

Archivy ČSR. Sestavily G. Čechová a J. Pražáková. Praha 1974.

140. let Státního archivu v Brně. Do tisku připravili M. Wurmová, M. Musilová, I. Štarha. Praha 1979, 253 s.

155 let archivnictví v českých zemích. Do tisku připravili I. Štarha, K. Smutná, B. Smutný. Brno, 1995, 196 s.

Adamus, Alois: *Dějiny města Ostravy v přehledu až do r. 1860.* Mor. Ostrava 1926.

Adamus, Alois: *Sbírka listin k dějinám města Moravské Ostravy.* Edice. Mor. Ostrava 1929, 226 s.

Archiv města Plzně. Průvodce po fondech a sbírkách. Sestavil Miloslav Bělohávek. Plzeň 1987, 477 s.

Babička Václav: *Poválečné snahy o zřízení ústředního archivu. Do ustavení Státní archivní komise.* AČ 44, 1994, 194–216.

Babička Václav: *Stavba archivního areálu v Praze slavnostně zahájena.* AČ 42, 1992, 224–225.

Babička Václav: *Vznik státního ústředního archivu.* AČ 45, 1995, 10–24.

Babička, V. – Hoffmannová, J. a kol.: *40. výročí Státního ústředního archivu v Praze.* 1994, 155 s.

Bělohávek, M.: *Třicet let Archivu města Plzně.* AČ 28, 1978, 139–156.

Beran, Jiří: *Ústřední archiv Československé akademie věd. Průvodce po archivních fondech.* Praha 1973.

Borovička, Josef: *Královský zemský archiv (1862–1912).* Zprávy Zemského archivu království českého 4, 1915, 1–143.

Borovička, Josef: *Zřízení agrárního archivu.* Agrární archiv 2, 20–23, 70–81, 1915.

Bretholz, Berthold: *Geschichte der Stadt Brünn.* Bd 1, do r. 1411, Brünn 1911.

Bretholz, Berthold: připravil k tisku edici nejstarší městské knihy z let 1343–1376 (rkp. 39) – tiskem nevyšla.

Bretholz, Berthold: *Moravský zemský archiv, jeho dějiny a jeho sbírky.* Brno 1908.

Bystrický, Vladimír – Hrubý, Václav: *Přehled archivů v ČSR.* AS MVČR, Praha 1984, 209 s.

Dějiny města Brna I., II. Brno 1969, 1973.

Dějiny University Karlovy. D 1, 1347/48–1622. Praha 1995, 322 s.: D.2. 1622–1802. Praha 1996, 285 s; D 3. 1802–1918. Praha 1997, 390 s.

Čáda, František: *Z archivu národního musea.* ČAŠ 3, 1936, 174 n.

Dokoupil, Vladislav: *Bibliografie města Brna I. – Počátky brněnského knihtisku.* Brno 1974.

Dudík Beda: *Forschungen in Schweden für Mährens Geschichte.* 1852.

Dřimal, Jaroslav: *Archiv hlavního města Brna.* Brno 1930.

Emler, Josef: *O kanceláři krále Václava II.* Věstník Královské české společnosti nauk, 1876.

Flodr, Miroslav: *Iura originalia civitatis Brunensis.* Brno 1993, 48 s.

Flodr, Miroslav: *Právní kniha města Brna z poloviny 14. století.* AMB, Brno 1990–93.

Goldinger, Walter: *Schatzgewölbe und Kanzleiarchive.* Archivalische Zeitschrift 49, 1954, 9–25.

Haas, Antonín: *Archiv Karlovy University v Praze.* (Poznámky k jeho inventarizaci.) ČAŠ 25–26, 1937–38, 1–68).

Holec, František: *Ediční činnost Archivu hlavního města Prahy.* AČ 45, 1995, 88–102

Holec, František: *In memoriam akademika Václava Vojtíška.* AČ 24, 1974, 129–137.

Holec, František: *Výročí Archivu hlavního města Prahy.* AČ 21, 1971, 147–158.

Charvát, J.: *Archiv národního musea.* ČNM 115, 1946, 92n.

Indra, Bohumír: *70 let státního archivu v Opavě.* In: *Sborník Státního archivu v Opavě 1968–1971.* Opava 1971, 75–96.

Janoušek, Emanuel: *Z československého archivu zemědělského.* ČAŠ 11, 1934, 190–192.

Jiřík, Karel – Pitronová, Blanka: *Dějiny Ostravy.* Ostrava 1967, 767 s.

Kollmann, Josef: *Antonín Gindely, historik a archivář (1829–1892). 130 let Archivu země České.* AČ 42, 1992, 193–208.

Kollmann, Josef: *Dějiny ústředního archivu českého státu.* Praha 1992.

Kollmann, Josef: *Založení zemského archivu království českého a dr. Antonín Gindely.* In: *130 let zemského archivu, SÚAr Praha, 1993, 7–22.*

Koss, Rudolf: *Archiv koruny české. I. Dějiny archivu.* Praha 1939.

- Krejčík, Adolf Ludvík:** *Československý státní archiv zemědělský*. Zvl. Otisk z Brázdy roč. 22, 8, Praha 1921, 12 s.
- Kučera, Karel – Truc, Miroslav:** *Archiv University Karlovy*. Průvodce po archivních fondech. Praha 1961.
- Kürschner, Gottfried:** *Schlesisches Landesarchiv in Troppau*. M III, AS 6, 1906.
Státní archiv v Opavě. Průvodce po archivních fondech. Praha 1955.
- Letošník, Václav:** *Registra otevřených listů české kanceláře*. ČAŠ 3, 1926, 36–63 a 4, 1927, 49–102.
- Macháček, Friedrich:** *Městské historické muzeum a městský archiv*. Sborník měst. Hist. Muzea IX. Plzeň 1926.
- Morávek, Jan:** *Český archiv korunní na hradě pražském*. Sborník prací věnovaných prof. Gustavu Friedrichovi k šedesátým narozeninám. Praha 1931.
- Pešák, Václav:** *Dějiny královské české komory od r. 1527*. SAMV 3, 1930.
- Pešák, Václav:** *Studie k dějinám královské české komory*. Sborník archivu ministerstva vnitra 6, 1933.
- Prokeš, Jaroslav:** *Archiv ministerstva vnitra v Praze 1918–1934*. SAMV 8, 1935, 7–65
- Prokeš, Jaroslav:** *Archiv ministerstva vnitra v letech 1935–1937*. SAMV 11, 1938, 5–34.
- Prokeš, Jaroslav:** *Archiv ministerstva vnitra a vědecké bádání*. SAMV 10, 1937, 9–83.
- Przybylová, Blažena – Šárka, Josef:** *75 let Archivu města Ostravy*. Ostrava, Tilia 1998, 122 s.
- Rohlová, Eva:** *75 let Archivu města Ostravy*. Archivní čtvrtletník 1/98, 3–5.
- Rosenthal, Theodor Taulow:** *Notanda generalia wegen des böhmischen Kronarchivs*. Rukopis ve fondu „Böhmische Akten“, fasc. 95, Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien.
- Roubík František:** *Místodržitelství v Čechách v letech 1577 až 1749*. SAP 17, 1967.
- Šamberger, Zdeněk:** *Československé archivnictví po roce 1918*. SAP 18, 1968, 3–85.
- Šamberger, Zdeněk:** *Československé archivnictví po roce 1945*. SAP 18, 1968, 321–362.
- Šamberger, Zdeněk:** *Archivně teoretické názory u nás po r. 1918*. SAP 20, 1970, 3–56.
- Šamberger, Zdeněk:** *Archivní teorie a praxe po roce 1945*. SAP 21, 1971, 385–464.
- Šebánek, J. – Dušková, S.:** *Česká listina v době přemyslovské*. In: *Česká diplomatika do r. 1848*, Praha 1971, s. 83–108.

- Švábenský, Mojmir:** *Počátky, názvy a zaměstnanci MZA*. Tři kapitoly z dějin. Brno 1991, 196 s.
- Švehla, K.:** *Nové úkoly literárního archivu Národního musea*. ČNM 122, 1953, 231.
- Tomek, W. W.:** *Paměti kollegiátů kolleje Karlovy*. ČČM 1847.
- Vojtíšek, Václav:** *Archiv hlavního města Prahy*. Praha 1933, 83 s.
- Vojtíšek, Václav:** *Vývoj královské české kanceláře*. Idea Československého státu I. Praha 1936, s. 249–256. Výbor rozprav a studií Václava Vojtíška.
- Vonášek, Martin:** *Bohumil Navrátil (1871–1936)*. DP FF MU Brno 2006, 149 s.
- Winter, Z.:** *Děje vysokých škol pražských od secessí cizích národů po dobu bitvy bělohorské (1409/1622)*. Praha 1897.
- Znaky a pečeti jihomoravských měst a městeček*. Brno 1979.
- Zřídka Veselý, František a kol.:** *50 let archivu města Brna*. Brno 1979, 46 s.
- Žantovský, J.** *Archiv Památníku národního písemnictví*. In: Strahovská knihovna, PnP, Praha 1955, 38n.